

درس هشتم

اسلام در ایران؛ زمینه‌های تکوین تمدن ایرانی اسلامی

۱- روابط اعراب و ساسانیان قبل از ظهور اسلام را توضیح دهید؟

در عصر باستان، قبایل بیابانگرد عرب که در مجاورت مرزهای جنوب و جنوب غربی فلات ایران می زیستند، مکرر به شهرها و آبادی های مرزی میهن ما هجوم می آوردند و پس از غارت آنها به درون بیابان های شبه جزیره عربستان عقب نشینی می کردند. به همین دلیل، حکومت ساسانیان، علاوه بر زنجیره ای از پادگان شهرها که در مرزهای جنوب غربی قلمرو خود ایجاد کرده بود، دولت دست نشانده ای از طایفه عرب آل مُنذر (لُخَمیان) در حیره بر سر کار آورد که سدّ محکمی در برابر یورش اعراب بدوی و کوشش های رومیان برای نفوذ به سرحدات ایران باشد. در جنوب، غیر از بحرین و عمان که جزو سرزمین اصلی ایران بودند و مرزبانان ایرانی بر آنجا حکومت می کردند، یمن نیز از زمان پادشاهی خسرو انوشیروان به تصرف ساسانیان درآمد.

۲- اوضاع ایران در آستانه حمله اعراب را شرح دهید؟

همزمان با ظهور اسلام، ایران در وضعیت سیاسی و اجتماعی نامساعدی به سر می برد. حکومت ۴۰۰ ساله ساسانی را جنگ های طولانی و پرخرج با روم در غرب و نبردهای پی در پی با اقوام بیانگرد در مرزهای شرقی، از یک سو و اختلاف و نزاع بزرگان و اشراف دچار فرسودگی و ضعف کرده بود. به گونه ای که پس از خسرو پرویز در مدت کوتاهی بیش از ده تن به تخت شاهی نشستند. اوضاع اجتماعی نیز به دلیل جدایی و بیگانگی طبقات جامعه ایران از یکدیگر، اختلافات مذهبی و سرکوب شدید مخالفان دین رسمی، تنگ نظری موبدان و دخالت آنها در همه شئون کشور پریشان بود.

علاوه بر آن، بروز بیماری مرگبار طاعون و طغیان شدید رودهای دجله و فرات که بندها و سدها را شکست و خسارت فراوانی به زمین های حاصلخیز آسورستان (بین النهرین / سواد / عراق) زد، ضربه سنگینی به اقتصاد ساسانیان وارد آورد. حادثه تأثیرگذار دیگری که در این اوضاع و احوال اتفاق افتاد، از میان برداشتن دولت آل منذر توسط خسرو پرویز بود.

۳- چرا از میان برداشتن دولت آل منذر توسط خسرو پرویز ابهت و عظمت قدرت ساسانیان نزد اعراب را فروریخت؟

اندکی پس از این ماجرا، دسته ای از سپاهیان ساسانی از قبیله های عرب که به مرزهای ایران حمله کرده بودند، شکست خورد. این واقعه، اُبّهت و عظمت قدرت ساسانیان را نزد اعراب فرو ریخت و باعث تشویق و تحریک بیشتر آنان برای هجوم به کاروان ها و آبادی های مرزی ایران شد.

۴- عکس العمل خسرو پرویز در مقابل دعوت پیامبر چه بود؟

مطابق برخی روایت ها، خسرو پرویز از جمله فرمانروایان بزرگی بود که در سال هفتم هجری توسط حضرت محمد به اسلام دعوت شد؛ اما او دعوت پیامبر را نپذیرفت و به باذان، حاکم ایرانی یمن امر کرد که به حجاز رود و آن حضرت را دستگیر و روانه تیسفون کند.

۵- درگیری ساسانیان و اعراب در زمان ابوبکر را توضیح دهید؟

در شرایطی که دربار ساسانی دچار اختلاف و آشفتگی بود، اعراب مسلمان در اواخر دوران خلافت ابوبکر به منطقه سواد حمله کردند و تعدادی از آبادی ها و شهرهای آن منطقه را به جنگ و یا صلح گشودند.

۶- سپاه ایران در کدام جنگ اعراب مسلمان را شکست دادند؟

سپاه ایران با شکست اعراب مسلمان در جنگ جسر یا پل (۱۳ ق) بیشتر متصرفات آنان را پس گرفت.

۷- اعراب در زمان عرب نخست در کدام جنگ ساسانیان را شکست دادند و موفق به تصرف چه مناطقی شدند؟

اعراب مسلمان نخست در قادسیه به سختی سپاه ایران را به سختی شکست دادند (۱۴ ق) و تیسفون پایتخت پراوازه ساسانیان را پس از مدتی محاصره تسخیر کردند (۱۶ ق).

۸- عوامل شکست ساسانیان در قادسیه را بیان نمایید؟

می توان به اختلاف های داخلی ایرانیان و ناامیدی رستم فرخزاد، فرمانده سپاه ساسانی از پیروزی، همکاری دهقانان و برخی قبیله های عرب ساکن سواد با مسلمانان اشاره کرد. ضمن آنکه خبر پیروزی خیره کننده اعراب مسلمان بر رومیان در شام، موجب تقویت روحیه و انگیزه جنگاوران عرب در قادسیه شد.

۹- پیروزی اعراب مسلمان در کدام جنگ سرنوشت حکومت ساسانی را قطعی کرد؟

پیروزی اعراب مسلمان در جنگ نهاوند سرنوشت حکومت ساسانی را قطعی کرد (۲۱ ق). فاتحان این پیروزی را فتح الفتوح نامیدند.

۱۰- ساکنان کدام شهرها در مقابل حمله اعراب ایستادگی کردند؟

ساکنان برخی شهرها و مناطق ایران مانند همدان، ری، فارس و به خصوص شهر استخر که خاستگاه خاندان ساسانی بود، بارها بر اعراب شوریدند، اما از آن جایی که میان این شورش ها هماهنگی وجود نداشت، اعراب آنها را سرکوب کردند و در جریان آن تعداد قابل توجهی از مردم تلف شدند.

۱۱- ایران در عصر خلفای نخستین چگونه اداره می شد؟

پس از آنکه شهر و ولایتی توسط اعراب مسلمان فتح می شد، به فرمان خلیفه، فردی از میان فرماندهان سپاه، سران قبیله ها و یا صحابه به حکومت آنجا منصوب می شد. از آنجایی که اعراب تجربه چندانی در کشورداری نداشتند، اداره امور دیوانی همچون گذشته در اختیار ایرانیان باقی ماند. محاسبه و دریافت مالیات ها همچنان توسط دبیران و دهقانان ایرانی انجام می گرفت. دفترهای دیوانی مثل گذشته به خط و زبان پهلوی نوشته می شد و سکه های ضرب شده توسط ساسانیان همچنان در گردش بود. به طور کلی، اعراب مسلمان تا زمانی که نافرمانی صورت نمی گرفت و قراردادهای صلح نقض نمی شد، دخالتی در اداره امور داخلی شهرها و روستاها دخالتی نمی کردند.

۱۲- ایران در عصر خلفای اموی چگونه اداره می شد؟

در زمان حکومت بنی امیه، مناطق مختلف ایران تحت فرمان و نظارت والی عراق اداره می شد؛ البته در مواقعی نیز خلفای اموی در عزل و نصب حاکمان مناطق مهمی مانند خراسان و آذربایجان به طور مستقیم دخالت می کردند. در آن دوره، حکومت شهرها و مناطق مختلف دنیای اسلامی از جمله ایران در انحصار کامل اشرافیت اموی و سران قبیله های عرب متحد آنان قرار داشت.

۱۳- معروفترین والیان اموی که بر ایران حکومت کردند را نام ببرید؟

زیادبن ابیه، پسرش عبیدالله، حجاج بن یوسف ثقفی و یوسف بن عمر از جمله معروفترین والیان اموی

۱۴- در زمان کدام والی اموی خط و زبان دفترهای دیوان از پهلوی به عربی برگردانده شد؟

در زمان حجاج بن یوسف سفی

۱۵- هدف مهاجرت قبیله های عرب به ایران در قرن اول چه بود؟

این مهاجرت ها از دوران فتوحات و به هدف تحکیم سلطه مسلمانان بر ایران شروع شد، اما در دوره امویان شدت یافت.

۱۶- نخستین همکاری میان ایرانیان با مهاجران عرب در چه زمینه هایی بود؟

نخست در زمینه تجارت و کشاورزی و سپس در زمینه های سیاسی و اجتماعی به وجود آمد و کم کم مهاجران جذب فرهنگ ایرانی شدند.

۱۷- وضعیت ایران در عصر خلافت عباسیان را توضیح دهید؟

با روی کار آمدن خاندان بنی عباس و انتقال مرکز خلافت از دمشق به بغداد در سرزمین های ایرانی، شرایط و اوضاع سیاسی و اجتماعی به نفع ایرانیان تغییر محسوسی یافت. در حکومت عباسیان، برخی از سیاستمداران و دیوانسالاران ایرانی به مناصب سیاسی و نظامی مهمی مانند وزارت، فرماندهی سپاه و حکومت شهرها و مناطق دسترسی پیدا کردند و اقداماتی را به سود مردم ایران انجام دادند. برای مثال، خاندان برمکیان در زمان هارون و خاندان سهل در زمان مأمون از نفوذ و قدرت خود برای ترقی جایگاه ایران و ایرانیان در دستگاه خلافت استفاده کردند. طاهربن حسین، مؤسس نخستین سلسله ایرانی در دوران اسلامی یعنی طاهریان، دست پرورده خاندان سهل بود. با این حال تداوم سلطه اعراب بر ایران و برخی اقدام های عباسیان، زمینه ناخشنودی و مخالفت ایرانیان را با خلافت عباسی فراهم آورد.

۱۸- علل عکس العمل و مبارزه ایرانیان در مقابل امویان چه بود؟

خلافت اموی در حقیقت یک دولت عرب گرا بود و نسبت به غیرعربان، خشونت و نفرت خاصی نشان می داد و به تحقیر آنان می پرداخت. ایرانیان به خصوص مسلمانان ایرانی که موالی خوانده می شدند، در برابر حکومت ظالمانه امویان و رفتار تحقیرآمیز و قوم گرایانه آنان، در دو بُعد سیاسی - نظامی و اجتماعی - فرهنگی عکس العمل نشان دادند و مبارزه کردند.

۱۹- ابعاد سیاسی - نظامی و اجتماعی - فرهنگی عکس العمل ایرانیان در برابر امویان را توضیح دهید؟

۱- جنبش های سیاسی - نظامی

ایرانیان که از بیدادگری امویان نسبت به خود و اهل بیت رسول خدا به ستوه آمده بودند، از هر فرصتی برای مبارزه با خلافت بنی امیه و پیوستن به قیام‌های ضد اموی استفاده کردند.

۲- جنبش اجتماعی - فرهنگی

در بُعد اجتماعی و فرهنگی، گروهی از اندیشمندان، شاعران و نویسندگان ایرانی با سیاست تعصب و تفاخرطلبی قومی و قبیله‌ای امویان به مخالفت برخاستند و با استناد به آیات قرآن و روایات پیامبر، تمامی اقوام را مساوی دانستند. البته شماری از آنان در این کار به افراط کشیده شدند و از طریق مقایسه زندگی ایرانیان باستان با زندگی اعراب عصر جاهلیت، به تحقیر قوم عرب پرداختند. اینان به شعوبیان معروف شدند. جنبش شعوبی در دوره اول عباسیان نیز همچنان در عراق فعال بود.

۲۰- علل جنبش‌های ایرانیان در زمان عباسیان چه بود؟

گرچه خاندان بنی عباس با کوشش ایرانیان (خراسانیان) به حکومت رسیدند، اما تداوم سلطه اعراب و برخی اقدام‌های خلفای عباسی از قبیل قتل ابوسلمه خلّ و ابومسلم، نابودی خاندان‌های برمکیان و سهل و سختگیری و ستم به شیعیان و اهل بیت پیامبر، نارضایتی و خشم مردم ایران را برانگیخت و زمینه‌ساز قیام‌های مختلفی در گوشه و کنار کشور شد.

۲۱- جنبش‌های ایرانیان در زمان عباسیان بر چه اساسی شکل گرفت و نتیجه آن چه بود؟

مهم‌ترین آنها یک رشته جنبش‌هایی بود که به خونخواهی ابومسلم و یا تکریم خاطره او صورت گرفت و برای سال‌های متمادی عباسیان را به زحمت انداخت. رهبران این جنبش‌ها دارای ترکیبی از عقاید دینی و فلسفی اسلامی و غیراسلامی مانند زرتشتی، مانوی و مزدکی بودند. هر چند این جنبش‌ها سرکوب شدند، اما سلطه خلفای عباسی را بر مناطق شرقی ایران خاصه خراسان سست کردند و زمینه مناسبی را برای شکل‌گیری سلسله‌های ایرانی در منطقه فراهم آوردند.

۲۲- طبق شواهد روند گروش ایرانیان به اسلام چگونه بوده است؟

روند گروش ایرانیان به اسلام تدریجی بوده است. اگرچه بیشتر شهرها و مناطق ایران در کمتر از ۲۰ سال به تسخیر اعراب مسلمان درآمد، اما روند پذیرش اسلام، چندین قرن به طول انجامید.

۲۳- عوامل مؤثر بر اسلام آوردن مردم ایران را بیان نمایید؟

الف) اسلام دینی جهانی است و پیام‌های جذابی برای تمام مردم جهان دارد. پیام برادری و برابری اسلام و سادگی مناسک و آداب اسلامی، از جمله جذابیت‌های این دین برای ایرانیان بود.

ب) از آنجایی که ساکنان ایران خواه زرتشتی و خواه مسیحی و یهودی، یکتاپرست و معتقد به بهشت و جهنم و ظهور منجی بودند، بنابراین، درک و پذیرش جهان‌بینی توحیدی و پیام مکتب اسلام، برای آنان چندان دشوار و ناخوشایند نبود.

پ) مهاجرت گسترده اعراب مسلمان به ایران، زمینه‌ساز آشنایی تدریجی ایرانیان با اسلام و گرویدن به آن شد.

۲۴- نقش سادات علوی در اسلام آوردن ایرانیان را توضیح دهید؟

سادات علوی و شیعیانی که برای نجات از ظلم امویان و عباسیان به میهن ما پناه آوردند، نقش مهمی در این زمینه داشتند. ساکنان شهر قم و نیز کثیری از مردم مازندران و گیلان در نتیجه مهاجرت گروهی از شیعیان و علویان به دیار آنان با اسلام آشنا و مسلمان شدند. حضور امام رضا (ع) و امامزادگان در ایران نیز بر توجه و گرایش اجدا ما به اسلام تأثیر داشت.

درس نهم

عصر طلایی تمدن ایرانی - اسلامی

۱- کدام عامل زمینه را برای شکل‌گیری سلسله‌های ایرانی و در پی آن تغییر اوضاع سیاسی ایران در سده‌های سوم و چهارم هجری فراهم آورد؟

فعالیت‌ها و مبارزات سیاسی، اجتماعی و فرهنگی ایرانیان در دو سده نخست هجری

۲- چه کس از طرف مأمون به حکومت خراسان منصوب شد؟

ظاهر ذوالیمینین از سوی مأمون، خلیفه عباسی به حکومت خراسان منصوب شد (۲۰۵ ق).

۳- چرا مأمون حکومت خراسان را به ظاهر داد؟

تشدید جنبش‌های ضد خلافت در ایران، مأمون را متوجه این نکته کرد که باید تغییری در شیوه اداره قلمرو خلافت ایجاد کند؛ از این رو، حکومت خراسان را به ظاهر، سردار ایرانی و خراسانی خود داد. پس از ظاهر، حکومت خراسان در خاندان او موروثی شد و بدین گونه نخستین سلسله مسلمان ایرانی شکل گرفت.

۴- به دنبال حکومت طاهریان چه حکومت‌هایی در ایران تشکیل شدند؟

به دنبال طاهریان، سلسله‌های حکومتی دیگری در گوشه و کنار ایران روی کار آمدند. صفاریان، سامانیان، علویان طبرستان، زیاریان و آل‌بویه از جمله این سلسله‌ها به شمار می‌روند.

۵- آل بویه بر چه مناطقی حکم می‌راندند؟

آل بویه بر بخش‌های وسیعی از مرکز، جنوب، شمال و غرب ایران و عراق حکومت کردند.

۶- پیامدهای تأسیس حکومت‌های ایرانی، به لحاظ سیاسی در سده‌های نخست هجری قمری چه بود؟

تأسیس حکومت‌های مذکور، به لحاظ سیاسی یک پیامد مشترک و مهم داشت و آن کاهش و زوال تدریجی تسلط سیاسی خلفای عباسی بر مناطق مختلف میهن ما بود. حتی در دوره حکومت آل بویه، بغداد بیش از یک قرن تحت سلطه امیران آل بویه قرار گرفت و آنان علاوه بر عزل و نصب خلیفه، قدرت و نفوذ او را نیز محدود کردند. با این حال، بسیاری از این حکومت‌ها، رقیب و دشمن یکدیگر نیز بودند و در دوران فرمانروایی آنان، جنگ‌های داخلی فراوانی صورت گرفت و آسیب زیادی به ایران و ایرانیان وارد کرد.

۷- تسلط آل بویه بر بغداد چه نتیجه‌ای داشت؟

آنان علاوه بر عزل و نصب خلیفه، قدرت و نفوذ او را نیز محدود کردند.

۸- خاستگاه اجتماعی و جغرافیایی طاهریان و سامانیان را بنویسید.

سلسله‌های طاهریان و سامانیان، ریشه در خاندان‌های کهن دهقانی منطقه خراسان و ماوراءالنهر داشتند. در واقع این دو سلسله را دودمان‌های زمینداری پایه‌گذاری کردند که از قدرت و نفوذ اقتصادی و پشتوانه اجتماعی و فرهنگی قابل ملاحظه‌ای در دیار خود برخوردار بودند.

۹- نقش دهقانان ایرانی در سده‌های نخستین هجری را بیان نمایید.

علاوه بر مشارکت در امور محلی، نقش مهمی در حفظ و انتقال فرهنگ ایرانی از دوره باستان به دوره اسلامی ایفا کردند.

۱۰- علویان چه کسانی بودند و بنیانگذار حکومت آنها چه کسی بود؟

حسن بن زید، بنیانگذار حکومت علویان طبرستان و جانشینان او از سادات علوی شیعه مذهب به شمار می‌رفتند که برای رهایی از ستم خلفای عباسی به ایران و به ویژه منطقه طبرستان پناه آورده بودند. سادات علوی نقش مؤثری در ترویج اسلام در میان ایرانیان به ویژه ساکنان طبرستان، دیلم و گیلان داشتند و با رفتار و اخلاق پسندیده خود مورد اعتماد توده‌های مردم قرار گرفتند.

۱۱- یعقوب لیث صفاری که بود؟

یعقوب لیث صفاری، رویگرزاده‌ای از دهی به نام قَرین در سیستان بود. او فعالیت اجتماعی و سیاسی خود را با شرکت در گروه عیاران و جوانمردان سیستان و جنگ علیه خوارج آنجا آغاز کرد.

۱۲- سلسله‌ی آل بویه توسط چه کسانی تأسیس شد؟

سلسله آل بویه را پسران ابوشجاع بویه (علی، حسن و احمد) از اهالی دیلم تأسیس کردند. بویه شغل صیادی را رها کرد و به همراه پسرانش حرفه نظامی را برگزید و به خدمت سرداران دیلمی درآمد.

۱۳- شیوه کسب قدرت سلسله‌های ایرانی به چند دسته تقسیم می‌شود؟ توضیح دهید.

۲- در مقابل بنیانگذاران بسیاری از سلسله‌هایی که در این دوره تشکیل شدند، بدون اجازه و تأیید خلیفه اقدام به گردآوری سپاه و لشکرکشی برای به دست گرفتن قدرت کردند. یعقوب لیث صفاری، بنیانگذار حکومت صفاریان، حسن بن زید، مؤسس حکومت علویان طبرستان و مرداویج برپاکننده سلسله زیاریان و پسران بویه که سلسله آل بویه را بنیان نهادند، از آن جمله‌اند.

۱- شیوه کسب قدرت مؤسسان برخی از سلسله‌های ایرانی مانند طاهریان و سامانیان با فرمان خلیفه عباسی به حکومت رسیدند. همچنین انتقال قدرت از امیری به امیر دیگر نیز در این حکومت‌ها با فرمان و تأیید خلیفه صورت می‌گرفت. چنین فرمان و تأییدی بیشتر جنبه تشریفاتی داشت و برای نشان دادن اطاعت و تابعیت ظاهری و اسمی از خلیفه بغداد بود، وگرنه امیران سلسله‌های مذکور در امور داخلی خود استقلال داشتند و تعیین جانشین به عهده خود آنان بود.

۱۴- روابط طاهریان و سامانیان با خلیفه عباسی را توضیح دهید؟

امیران سلسله های طاهری و سامانی عموماً نسبت به خلفای بنی عباس اظهار اطاعت ظاهری می کردند و در مواردی با دشمنان خلافت مانند علویان طبرستان سیر ستیز داشتند. اظهار اطاعت این امیران نسبت به خلافت، به قدرت آنان در نظر عامه مردم مسلمان مقبولیت و مشروعیت می بخشید. با این حال، حاکمان طاهری و سامانی در اداره امور قلمرو خود استقلال کامل داشتند و با اراده و اختیار خود درباره مسائل سیاسی، اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی سرزمین های تحت فرمان، تصمیم گیری و عمل می کردند.

۱۵- روابط علویان طبرستان با خلیفه عباسی را شرح دهید؟

روابط حکومت علویان طبرستان با خلافت عباسی همواره خصومت آمیز بود؛ زیرا امیران شیعه مذهب این سلسله که از سادات علوی به شمار می رفتند، خود مدعی خلافت بودند و عباسیان را غاصب خلافت می شمردند. از این رو، بیشتر دوران حکومت علویان طبرستان (۲۵۰ - ۳۱۶ ق) به کشمکش و جنگ با سپاهیان خلیفه و لشکریان طاهریان و سامانیان که متحد خلافت بودند، سپری شد.

۱۶- روابط یعقوب و خلیف عباسی را توضیح دهید؟

رابطه صفاریان با خلافت عباسی فراز و نشیب زیادی را طی کرد. با وجود آنکه یعقوب بدون فرمان و بی اجازه خلیفه عباسی به قدرت رسید، اما موفقیت های او در سرکوب خوارج و جهاد با کفار مرزهای شرقی، موجب شد که خلیفه فرمان حکومت سیستان، کابل و بلخ را برای وی ارسال نماید. با این حال، پس از حمله یعقوب به نیشابور و از میان برداشتن حکومت طاهریان و سپس لشکرکشی او به سوی بغداد، روابط دو طرف به خصومت گرایید.

۱۷- روابط جانشینان یعقوب لیث و خلیفه عباسی را توضیح دهید؟

در زمان عمرولیث، برادر و جانشین یعقوب، دشمنی و درگیری میان صفاریان و خلافت عباسی کمتر شد؛ امیر صفاری نسبت به خلیفه اظهار تبعیت کرد و به نام او خطبه خواند، خلیفه نیز حکومت عمرو را بر مناطقی که در اختیار داشت، تأیید کرد. با این حال، عباسیان همچنان نسبت به صفاریان بی اعتماد بودند و نسبت به آنها کینه داشتند. از این رو، در جنگ میان عمرو با امیر اسماعیل سامانی، خلیفه جانب سامانیان را گرفت و پس از آن که در این جنگ عمرو به اسارت درآمد و به بغداد فرستاده شد، خلیفه ناجوانمردانه دستور به قتل او داد.

۱۸- روابط زیاریان با خلیفه عباسی را توضیح دهید؟

روابط زیاریان نیز با خلافت عباسی فراز و نشیب زیادی داشت. مرداویج با شکست سپاهیان خلیفه، شهرها و ولایات مختلف ایران را گرفت و عاملان خلیفه را از آنجا راند. مرداویج حتی خیال حمله به بغداد و نابودی خلافت عباسی را در سر می پروراند، اما پیش از اقدام به این کار، توسط غلام سربازان شورشی خود کشته شد. جانشینان وی که قلمروشان به گرگان و طبرستان محدود شده بود، از بلندپروازی مرداویج دست کشیدند و نسبت به خلیفه بغداد اظهار اطاعت کردند.

۱۹- وضعیت خط و زبان ایران قبل از تأسیس سده های نخستین اسلامی چه بود؟

اگرچه با ورود اسلام به ایران، زبان عربی زبان حکومت و دین شد، اما فارسی دری که در واقع صورت تحول یافته فارسی میانه (پهلوی) بود، همچنان در میان عامه مردم در اکثر نقاط ایران رواج داشت. به مرور زمان حتی بسیاری از اعراب مهاجر به میهن ما نیز جذب زبان فارسی و فرهنگ ایرانی شدند.

۲۰- وضعیت زبان فارسی در دوره صفاریان را توضیح دهید؟

تأسیس حکومت های ایرانی در سده سوم هجری، سرآغازی بر توجه و حمایت رسمی از زبان و ادب فارسی بود. یعقوب لیث که امیری میهن دوست و علاقمند به فرهنگ ایرانی بود، شاعران را به سرودن شعر فارسی تشویق کرد.

۲۱- وضعیت زبان فارسی در دوره سامانیان را توضیح دهید؟

در عصر سامانیان زبان و ادب فارسی اوج گرفت. امیران و وزیران ایران گرا و فرهنگ پرور سامانی زحمات فراوانی برای ترویج این زبان کشیدند. آنان شاعران و نویسندگان فارسی گو را تشویق و حمایت می کردند. رودکی پدر شعر فارسی در این زمان می زیست و مورد حمایت دربار سامانی بود. حکیم ابوالقاسم فردوسی نیز در اواخر دوره سامانی شروع به سرودن شاهنامه کرد. او پس از سقوط سامانیان، شاهنامه را به سلطان محمود غزنوی تقدیم کرد، اما این سلطان، قدر خدمت این شاعر بزرگ را ندانست و این شاعر آزاده را آزرده خاطر ساخت.

علاوه بر آن، در دوره سامانیان، زبان فارسی به عنوان زبان علم و دین در کنار زبان عربی قرار گرفت و چندین اثر علمی و دینی به فارسی تألیف و یا ترجمه شد. ترجمه و تلخیص تاریخ طبری با عنوان تاریخ بلعمی، ترجمه تفسیر طبری بر قرآن از آن جمله اند. همچنین در آن دوره، نخستین کتاب جغرافیایی به زبان فارسی با عنوان حدودالعالم من المشرق الی المغرب نگارش یافت.

۲۲- کدام سلسله های ایرانی سهم به سزایی در رونق و شکوفایی علمی و فرهنگی عصر خود داشتند؟

به ویژه سامانیان و آل بویه

۲۳- چه شرایطی موجب پیشرفت علم در سده های سوم تا پنجم را فراهم آورد؟

امیران و وزیران فرهنگ پرور این سلسله ها، از یک سو، از اندیشمندان و عالمان را مورد حمایت مادی و معنوی می کردند و از سوی دیگر، با اتخاذ سیاست مدارای سیاسی و فرهنگی و اجتناب از تعصب و تنگ نظری، شرایطی را فراهم آوردند که اهل علم و اندیشمندان پیرو مذاهب مختلف اسلام و دیگر دین های توحیدی در امنیت و آسایش کامل، به فعالیت پردازند.

۲۴- مهمترین مراکز آموزشی در سده های نخستین اسلامی را بنویسید.

در سده های نخستین هجری، مساجد مهم ترین مراکز آموزشی بودند و در مساجد بیشتر شهرهای ایران حلقه های درس بزرگی تشکیل می شد. به تدریج مدرسه هایی هم در شهرهای بزرگ به وجود آمد. از تجربیات و نهادهای آموزشی دوره باستان نیز استفاده می شد. مدرسه پزشکی جندی شاپور که در زمان ساسانیان آغاز به کار کرده بود، همچنان تا قرن سوم هجری به فعالیت خود ادامه داد.

۲۵- از چه زمانی توجه به علوم و معارف اسلامی فزونی یافت؟

پس از آنکه در سده های سوم و چهارم هجری جمعیت کثیری از مردم ایران مسلمان شدند.

۲۶- در مورد ابونصر فارابی و روش فلسفی وی توضیح دهید؟

ابونصر محمد بن محمد، معروف به فارابی (۲۵۷-۳۳۸ ق) فیلسوف بزرگ ایرانی که از خراسان به بغداد رفت و سپس در دمشق سکونت گزید، فلسفه مشایی را که تلفیقی از جهان بینی اسلام و فلسفه ارسطویی و نوافلاطونی بود، پایه گذاری کرد.

در سنت فلسفه اسلامی، فارابی را بعد از ارسطو که ملقب به معلم اول است، معلم دوم می خوانند. ابن سینا او را استاد خود دانسته و ابن رشد و دیگر فیلسوفان احترام زیادی برای او قائل شده اند.

۲۷- چه کسی فلسفه مشایی را به کمال رسانید؟

بدون شک، برجسته ترین فیلسوف ایران و جهان اسلام کسی نیست جز ابوعلی سینا (۳۷۰-۴۲۸ ق) که فلسفه مشایی را به کمال رسانید.

۲۸- آثار علمی ابن سینا را بیان نمایید؟

کتاب شفا یکی از بزرگ ترین دائرة المعارف های علمی است که به دست یک تن نوشته شده است و در آن، علاوه بر فلسفه، به علوم طبیعی و ریاضی نیز پرداخته شده است. ابن سینا برای نخستین بار در دانشنامه علایی یک دوره فلسفه را به زبان فارسی تألیف کرد و این اثر، سهم به سزایی در مطرح کردن زبان فارسی به عنوان زبان علم داشت.

۲۹- برجسته ترین دانشمندان عصر طلایی تمدن ایرانی اسلامی و آثار وی را بنویسید.

بدون تردید یکی از برجسته ترین دانشمندان عصر طلایی تمدن ایرانی اسلامی، ابوریحان محمد بن احمد بیرونی (۳۶۲-۴۴۰ ق. غزنه) است. بیرونی در ریاضیات، نجوم، گاه شماری، جغرافیا، هندشناسی و ... مقام شامخ داشت و به زبان های فارسی، عربی و سانسکریت مسلط بود. وی آثار ارزنده ای در این زمینه تألیف کرد. ابزارها و روش های ابداعی او برای تعیین عرض و طول جغرافیایی و اندازه گیری فاصله میان شهرها جالب است.

۳۰- دانش و سنت پزشکی ایران باستان از چه طریقی به دوره ی اسلامی انتقال یافت؟

دانش و سنت پزشکی ایران باستان از طریق مدرسه جندی شاپور به دوره اسلامی انتقال یافت و نخستین آثار مستقل پزشکی عصر اسلامی به دست استادان آن مدرسه نوشته شد. جرجیس بن جبرائیل (د پس از ۱۵۲ ق) رئیس مدرسه جندی شاپور پزشک پرآوازه ایرانی به بغداد رفت و به دنبال او گروه دیگری از پزشکان آن مرکز علمی راهی مرکز خلافت عباسی شدند.

۳۱- دستاوردهای زکریای رازی در زمینه پزشکی را بیان نمایید؟

محمد زکریای رازی (۲۵۱-۳۱۳ ق) پزشک، شیمی دان و فیلسوف ایرانی که آثار ماندگاری در زمینه پزشکی و شیمی و فلسفه نوشته و به عنوان کاشف الکل و جوهر گوگرد (اسید سولفوریک) مشهور شده است. به گفته جرج سارتن، پدر تاریخ علم، رازی «بزرگ ترین

پزشک اسلام و قرون وسطی بود». رساله آبله و سُرخک (الجدری و الحصبة) او کهن ترین توصیف آبله و شکاهکاری در علم پزشکی به شمار می رود.

۳۲- مهمترین اثر ابن سینا در زمینه پزشکی را بنویسید؟

به اعتقاد بسیاری از صاحب نظران تاریخ علم، ابن سینا یکی از بزرگ ترین پزشکان همه اعصار به شمار می رود. دائرة المعارف پزشکی او با عنوان قانون، نه فقط در ایران و دنیای اسلام، که در اروپا نیز تا سده های متمادی به عنوان عالی ترین منبع و مرجع پزشکی باقی ماند.

۳۳- به هنگام سقوط ساسانیان کدام مناطق آباد و پررونق بودند؟

به هنگام سقوط ساسانیان بنادر ایرانی در سواحل خلیج فارس، دریای عمان و دریای سرخ، آباد و پررونق بودند.

۳۴- چرا در قرون نخستین هجری دریانوردی و تجارت دریایی توسعه چشمگیری یافت؟

در قرون نخستین هجری در نتیجه گسترش و یکپارچگی جغرافیای جهان اسلام، دریانوردی و تجارت دریایی توسعه چشمگیری یافت.

۳۵- کانون های اصلی مبادلات اقتصادی در سده های سوم تا پنجم هجری را ذکر کنید؟

در سده های سوم تا پنجم هجری، مراکز شهری در سواحل و پس کرانه های خلیج فارس رونق یافتند و بندر سیراف به مثابه یکی از کانون های اصلی مبادلات اقتصادی منطق های و جهانی تثبیت شد.

درس دهم

ایران در دوره غزنوی، سلجوقی و خوارزمشاهی

۱- چگونگی ورود ترکان به ایران پس از سقوط ساسانیان به ایران را توضیح دهید؟

در جریان لشکرکشی های جهادی مسلمانان به ماوراءالنهر و سرزمین های آن سوی رود سیحون در سده های نخست هجری، شماری از ترکان به صورت فردی یا طایفه ای و قبیله ای به دین اسلام گرویدند و به درون قلمرو اسلامی راه یافتند. عده زیادی از آنان به دلیل استعداد خاصی که در امور نظامی داشتند به خدمت دربار عباسیان و امیران مسلمان درآمدند. شماری از آنان حتی به مراتب و مناصب بالای نظامی دست یافتند.

۲- کدامیک از امرای غزنوی زمینه ایجاد حکومتی محلی را فراهم کرد؟

آلپتگین از جمله این افراد بود که در دربار سامانیان به مقام سپهسالاری رسید. او در میانه قرن چهارم هجری قمری (۳۵۰ ق) در شهر غزنه (غزنی / غزنین) در کوهستان های نواحی شرقی افغانستان کنونی که مرز (نغر) شرقی سرزمین های اسلامی با هند غیرمسلمان محسوب می شد، زمینه ایجاد حکومتی محلی را فراهم کرد.

۳- چگونگی تأسیس حکومت غزنویان را توضیح دهید؟

در هنگامه ضعف سامانیان، محمود فرزند سبکتگین و نوه آلپتگین که سپهسالار سامانیان در خراسان بود، در شهر غزنه حکومتی مستقل تأسیس کرد که در تاریخ ایران به حکومت «غزنویان» مشهور است. وی سپس به تدریج بر تمامی نواحی خراسان و بخشی از قلمرو سامانیان سلطه یافت.

۴- رابطه محمود غزنوی و خلیفه عباسی چگونه بود؟

محمود همچون دیگر فرمانروایان هم عصر خود، از ابتدای تأسیس حکومت خود در پی کسب حمایت خلیفه عباسی، القادر بالله، برآمد. او بسیاری از اقدامات سیاسی مذهبی خود را در پوشش جهاد در راه خدا (غزا) و به بهانه مبارزه با مخالفان خلافت عباسی انجام می داد. به همین دلیل به ری که تحت حاکمیت آل بویه شیعه مذهب بود، حمله برد (۴۲۰ ق) و پس از تصرف آن بسیاری از علما و مردم شهر را به بهانه اسماعیلی بودن به قتل رساند و کتابخانه مهم آنجا را به بهانه وجود کتاب های فلسفه به آتش کشید.

۵- بهانه و هدف محمود غزنوی از لشکرکشی به هند چه بود؟

او به بهانه جهاد در راه خدا بارها به هند حمله کرد؛ در حالی که هدف و انگیزه اش از این حملات، دستیابی به ثروت فراوان هند از طریق غارت معابد و پرستشگاه های آن سرزمین بود.

۶- اوضاع غزنویان در زمان سلطان مسعود را توضیح دهید؟

پس از محمود، پسرش مسعود نیز سیاست پدر را در حمله به هند ادامه داد و این سیاست از جمله عواملی بود که سبب شد وی از وضعیت مردم، به خصوص سکنه خراسان که در زیر بار فشار مالیاتی حکام وی به شدت آسیب دیده بودند، غافل بماند. از این رو، هنگامی که سلجوقیان به فرماندهی طغرل به شهرهای خراسان هجوم آوردند، مردم دروازه شهرها را به روی مهاجمان گشودند.

۷- سلطان مسعود در چه جنگی در مقابل سلجوقیان شکست خورد و چه نتیجه ای داشت؟

به دنبال شکست مسعود غزنوی از سلجوقیان در نبرد سرنوشت ساز دندانقان (۴۳۱ ق)، سلطه غزنویان بر خراسان پایان یافت، اما حکومت آنان بر مناطقی از سرحدات شرقی ایران (افغانستان کنونی) و شمال غربی هند تا اواخر قرن ششم هجری ادامه داشت.

۸- سلجوقیان چه کسانی بودند؟

سلجوقیان طایفه ای از ترکان بودند که پس از گرویدن به اسلام، نخست در ماوراءالنهر و سپس در خراسان مستقر شدند.

۹- تحولات دوران طغرل سلجوقی را بنویسید.

طغرل سلجوقی پس از تصرف نیشابور، این شهر را به عنوان مرکز حکومت خود برگزید (۴۲۹ ق). او سپس شهرها و مناطق مختلف ایران را یکی پس از دیگری تسخیر کرد. وی سرانجام به بغداد رفت و خلیفه عباسی را از تسلط آل بویه شیعه مذهب در آورد و خود را منجی خلافت معرفی کرد (۴۴۷ ق). خلیفه نیز حکومت ایران و عراق را به او بخشید و دستور داد که نام وی را در خطبه بخوانند و سکه به نام او زنند. خلیفه همچنین لقب «سلطان رکن الدوله» را به طغرل داد.

۱۰- آلبارسلان در کدام نبرد بیزانس (روم شرقی) را شکست داد؟ پیامدهای آن را بنویسید.

در زمان آلب أرسلان، جانشین طغرل، سلجوقیان در نبردی بزرگ که در ملازگرد رخ داد (۴۶۳ ق)، سپاهیان امپراتوری روم شرقی را شکست دادند، امپراتور را اسیر کردند و آسیای صغیر را به متصرفات خود افزودند. در آن زمان قلمرو سلجوقیان از رود سیحون در شرق تا دریای مدیترانه گسترش یافت. این وسیع ترین قلمرو یک حکومت در ایران دوران اسلامی بود. توسعه قلمرو سلجوقیان در آسیای صغیر، موجب مهاجرت قبایل و طوایف ترک به آن منطقه و تغییر اوضاع سیاسی و فرهنگی این ناحیه شد.

۱۱- تحولات دوران ملکشاه سلجوقی را توضیح دهید؟

در زمان ملکشاه سلسله سلجوقی به اوج قدرت رسید و در نتیجه بیشتر خاندان ها و حکومت های محلی از بین رفتند و یا به اطاعت سلطان سلجوقی گردن نهادند. به دنبال مرگ خواجه نظام الملک و ملکشاه، حکومت سلجوقیان در اثر اختلافات فراوان بر سر قدرت و جانشینی دچار ضعف شد و سرانجام قلمرو این حکومت به دو بخش غربی و شرقی تقسیم شد.

۱۲- چرا تلاش سلاطینی مانند سنجر برای احیای شکوه گذشته سلجوقیان، آرزو محقق نشد؟

به دلیل درگیری های داخلی و نیز هجوم اقوام مهاجمی همچون قراختائیان و غزها

۱۳- دلایل ضعف دولت سلجوقی را بنویسید.

الف- درگیری های داخلی

ب- نیز هجوم اقوام مهاجمی همچون قراختائیان و غزها

پ- تقسیم قلمرو سلجوقی در ایران بین امیران مختلف

ت- رقابت و کشمکش بر سر قدرت

ث- مبارزات اسماعیلیان در ایران

ج- قدرت گرفتن اتابکان در نواحی زیر سلطه سلجوقیان

۱۴- سلجوقیان در چه نبردی در مقابل قراختاییان شکست خوردند؟ نتایج آن را بنویسید.

شکست سلجوقیان از قراختائیان (۵۳۶ ق) در نبرد قَطوان منجر به از دست رفتن ماوراءالنهر شد.

۱۵- دولت سلجوقی چگونه منقرض شد؟

با پیروزی تکش خوارزمشاه بر آخرین سلطان سلجوقی (۵۹۰ ق)، دولت سلجوقیان منقرض شد و خوارزمشاهیان قدرت را به دست گرفتند.

۱۶- خوارزم به چه منطقه ای گفته می شد؟ حاکمان آن چه نامیده می شدند و از چه کسانی اطاعت می کردند؟

خوارزم، یکی از مناطق آباد ایران زمین در قرون نخستین و میانه اسلامی بود. به حاکمان ناحیه خوارزم، خوارزمشاه گفته می شد. خاندان حاکم بر این منطقه با وجود استقلال داخلی، از سلجوقیان اطاعت می کردند.

۱۷- اقدامات سلطان محمد خوارزمشاه را بنویسید.

سلطان محمد خوارزمشاه نیز توسعه طلبی را وجهه همت خود قرار داد و غوریان، قراختاییان و ملوک مازندران را برانداخت و بر کرمان نیز مسلط شد.

۱۸- روابط سلطان محمد خوارزمشاه و خلیفه عباسی را توضیح دهید؟

در زمان سلطان محمد روابط خوارزمشاهیان با خلافت عباسی، به دلیل این که حکومتش مورد تأیید خلیفه عباسی قرار نگرفت، به تیرگی گرایید. او که به بهانه عدم لیاقت خلیفه عباسی و با اعلام این که حکومت حق سادات حسینی است، یکی از سادات حسینی را برای جایگزینی خلیفه با خود همراه کرده بود، به بغداد حمله کرد اما به دلیل برف و سرمای شدید حمله وی در همدان متوقف شد.

۱۹- چگونگی سقوط خوارزمشاهیان را توضیح دهید؟

بزرگترین خطا و بی تدبیری سلطان محمد خوارزمشاه، بهانه دادن به دست مغولان برای حمله به ایران بود، که در اثر آن بخش هایی از ایران در معرض قتل و غارت سپاهیان چنگیز قرار گرفت و حکومت خوارزمشاهیان نیز ساقط شد.

۲۰- شیوهی اداره حکومت در دوره ی غزنویان را توضیح دهید؟

فرمانروایان غزنوی به خوبی دریافته بودند که برای اداره قلمرو رو به توسعه خود به تشکیلات دیوانی و دیوان سالاران ایرانی نیاز دارند. از همین رو بسیاری از دیوان سالاران حکومت سامانی و حتی برخی از دیوان سالاران حکومت آل بویه را به خدمت گرفتند.

۲۱- وزیران معروف سلجوقیان را نام ببرید؟

عمیدالملک کندری و خواجه نظام الملک توسی

۲۲- عصر نظام الملک به چه دوره ای می گویند؟

در این بین نقش نظام الملک در ساختار نظام اداری ایران عصر سلجوقی به اندازه‌ای برجسته است که دوران وزارت وی را می توان «عصر نظام الملک» نامید.

۲۳- شیوه‌ی اداره حکومت سلجوقیان از دیدگاه خواجه نظام الملک چه بود؟

خواجه نظام الملک در تلاش بود که با تقویت حکومت مرکزی از طریق تقویت و توسعه نظام اداری مدت‌نظر خود که مبتنی بر میراث اداری کهن ایرانی بود ضمن ایجاد ثبات و استمرار، با نیروی سرکش امیران و نظامیان سلجوقی که به سنت های قبیله ای خود همچنان وفادار بودند، مقابله کند.

۲۴- درون حکومت سلجوقیان چه نیروهایی با یکدیگر در تقابل بودند؟

اهل قلم (دیوان سالاران) و اهل شمشیر (نظامیان)

۲۴- در عصر سلجوقی، کدام دیوان به شکوهمندی بی نظیری رسید و زیر نظر چه کسی بود؟

دیوان وزارت که در رأس آن وزیر قرار داشت.

۲۵- ویژگی‌های نظام اداری سلجوقیان را بیان نمایید.

در عصر سلجوقی، دیوان وزارت که در رأس آن وزیر قرار داشت به شکوهمندی بی نظیری رسید. هم‌دیوان‌های سلجوقی زیر نظر وزیر کار می کردند. با این حال وزیر در منصب خود هیچ امنیتی نداشت و آنچه سبب تداوم کار وی می شد، اراده و خواست سلطان بود. اگر سلطان بنا به دلایلی از وزیر رنجیده یا از موقعیت وی به هراس می افتاد، عزل یا قتل و مصادره اموال در انتظار او بود.

۲۶- نظام اداری خوارزمشاهیان را با دوره سلجوقیان مقایسه کنید.

نظام اداری دوره خوارزمشاهی تداوم نظام اداری سلجوقی بود، با این تفاوت که اختیارات برخی دیوان‌ها نسبت به دوره سلجوقی کم شد، برخی دیگر تغییر نام یافت و برخی دیوان‌های جدید نیز تشکیل گردید. به عنوان نمونه در این دوره قدرت و نقش وزیر نسبت به دوره سلجوقی به شدت کاهش یافت و حتی در مواردی منصب وزیر حذف شد.

۲۷- در دوران حکومت های غزنوی، سلجوقی و خوارزمشاهی بخش عمده جمعیت ایران در کجا به سر می بردند؟

روستاها

۲۸- ویژگی‌های عمده ی شهرها در دوران غزنویان و سلجوقیان و خوارزمشاهیان را بنویسید.

شهرها مانند همه ادوار تاریخی ایران از سه بخش کهندژ (ارگ)، شهرستان (شارستان) و شهر بیرونی (ریض) تشکیل می شد، با این تفاوت که شهر بیرونی در دوره سلجوقی بیش از ادوار پیشین گسترش یافت. این اتفاق به دلیل رشد مناسبات شهری و افزایش جمعیت شهرها رخ داد. همراه با این تحول، عناصر شهر اسلامی مانند مسجد و بازار به شهر بیرونی منتقل شدند و در کنار هم قرار گرفتند.

۲۹- شهرهای معروف دوران سلجوقیان را نام ببرید؟

ری، اصفهان، مرو و نیشابور

۳۰- بافت مذهبی جمعیت شهری و روستایی دوران غزنویان و سلجوقیان و خوارزمشاهیان بیشتر از چه گروه‌هایی تشکیل شده بود؟

بافت مذهبی جمعیت شهری و روستایی این دوره را عمدتاً پیروان اهل تسنن تشکیل می دادند. به جز پیروان تسنن، شیعیان دوازده امامی (امامیه) نیز در شهرهای ایران پراکنده بودند و در برخی نقاط اکثریت داشتند. در برخی شهرهای ایران سادات علوی نیز زندگی می کردند. بیهق، ری، گرگان، ساری و قم از جمله مهم ترین مراکز شیعه نشین ایران بودند. پیروان مذهب اسماعیلی که به امامت اسماعیل فرزند امام جعفر صادق (ع) پس از آن حضرت اعتقاد داشتند، نیز در شهرها و روستاهای ایران پراکنده بودند. این گروه مهم ترین مخالفان خلافت عباسی و دو حکومت غزنوی و سلجوقی بودند و به همین دلیل همیشه از سوی حکومت مورد تعقیب و آزار قرار داشتند. از وجود پیروان ادیان مسیحی، یهودی و زرتشتی در برخی شهرهای ایران نیز گزارش‌هایی در دست است.

۳۱- مهم ترین گروه مهم ترین مخالفان خلافت عباسی و دو حکومت غزنوی و سلجوقی را نام ببرید؟

اسماعیلیان

۳۲- چه عواملی به درگیری فرقه های اسلامی دامن می زد؟

دخالتهای سوء حکومت‌ها به ویژه غزنویان و سلجوقیان در امور مذهبی و جانبداری آنها از یک فرقه و مذهب و دشمنی‌شان با فرقه و مذهب دیگر، به این اختلافات و درگیری‌ها دامن می زد.

۳۳- در عصر حکومت های غزنوی، سلجوقی و خوارزمشاهی مهم ترین و اصلی ترین فعالیت اقتصادی مردم ایران چه بود؟

کشاورزی

۳۴- یکی از تحولات چشمگیر دوران حاکمیت غزنویان، سلجوقیان و خوارزمشاهیان چیست؟

زوال موقعیت اقتصادی و اجتماعی دهقانان در ایران

۳۵- وضعیت مالکیت در دوران حاکمیت غزنویان، سلجوقیان و خوارزمشاهیان را توضیح دهید؟

مالکیت شخصی بر زمین بسیار محدود و ناپایدار بود و چنین املاکی همواره در معرض مصادره فرمانروایان و مأموران آنان قرار داشت. عمده ترین شکل مالکیت زمین در ایران، مالکیت دولتی یا دیوانی بود که از دوران باستان در ایران رواج داشت. در دوران اسلامی همچون گذشته، بخشی از زمین ها در قبال خدمت نظامی، اداری و... به افراد داده شد. در عصر سلجوقی با تدبیر نظام الملک نظام اقطاع که پیش از سلجوقیان و خصوصاً در حکومت آل بویه و در غرب ایران رایج بود، گسترش یافت.

۳۶- اقطاع چیست؟

اقطاع به انواع مختلف واگذاری زمین به افراد نظامی یا صاحبان مشاغل دیوانی گفته می شد.

۳۷- چرا نظام الملک در توسعه نظام اقطاع نقش مهمی ایفا کرد؟

نظام الملک با هدف نظارت و آباد کردن زمین هایی که از ادوار پیشین بایر و بلااستفاده باقی مانده بود، در توسعه نظام اقطاع نقش مهمی ایفا کرد.

۳۸- چرا نظام اقطاع پس از خواجه نظام الملک به ضعف و زوال حکومت سلجوقی کمک کرد؟

پس از نظام الملک به دلیل تمایل تدریجی صاحبان اقطاع به استقلال، سبب جدایی مناطقی شد که زمین های اقطاعی در آن ها قرار داشتند و نهایتاً به ضعف و زوال حکومت سلجوقی کمک کرد. نوع دیگر مالکیت که به تدریج در این دوران در ایران توسعه یافت، زمین های وقفی بود.

۳۹- مهمترین کارکردهای اقتصاد شهری در دوران حاکمیت غزنویان، سلجوقیان و خوارزمشاهیان چه بود؟

تولید، مبادله و توزیع انواع کالا و محصولات زراعی و نیز دریافت بهره مالکانه از کشاورزان و صنعت گران خرده پای شهری از جمله مهم ترین کارکردهای اقتصاد شهری این دوره بود.

۴۰- در کدام دوره تجارت داخلی و خارجی ایران به طور چشمگیری رشد کرد؟

در دوره سلجوقی

۴۱- مهم ترین عواملی که در دوره سلجوقیان به رشد تجارت کمک کردند را بنویسید؟

گسترش قلمرو، برقراری نظم و امنیت، ایجاد راه های جدید و توسعه حمل و نقل و وجود نظام دیوانی کارآمد از جمله عواملی بودند که به رشد تجارت کمک کردند.

۴۲- رونق تجارت در دوره سلجوقیان چه نتایجی به دنبال داشت؟

با رونق تجارت، شهر و شهرنشینی نیز رشد یافت. بازارها به عنوان قلب تپنده شهر رو به توسعه گذاشت. سنگ های قیمتی، انواع منسوجات، برخی محصولات کشاورزی پرفرودار، برخی اشیای فلزی، ظروف سفالی و انواع ظروف شیش های در داخل و خارج از مرزهای ایران مبادله و خرید و فروش می شدند. صرافان که وظیفه انجام معاملات پولی و تسهیل مبادله کالاها را به عهده داشتند، نقش مهمی در توسعه تجارت خارجی ایفا کردند.

۴۱- دوران توسعه زبان و ادبیات فارسی و ظهور بزرگ ترین نویسندگان و شاعران زبان فارسی در چه دوره ای است؟

قرن های چهارم تا هفتم

۴۲- در دوره غزنویان و سلجوقیان چه عواملی در رونق و توسعه زبان و ادبیات فارسی تأثیر داشت؟

تلاش های دیوان سالاران ایرانی در تبدیل زبان دستگاه اداری غزنویان از عربی به فارسی که در دوره سلجوقی عملاً رسمیت یافت و تمایل علما و دانشمندان این دوره به نوشتن آثار خود به زبان فارسی نیز در رونق و توسعه زبان و ادبیات فارسی نقش بسزایی داشت.

۴۳- در چه دوره ای شعر فارسی به اوج خود رسید؟

در عصر غزنوی شعر فارسی به اوج خود رسید

۴۴- مهمترین شاعر و نویسنده دوره غزنویان را بنویسید؟

حکیم فردوسی شاهنامه را که نماد هویت ایرانی و زبان فارسی است سرود و ابوالفضل بیهقی یکی از بزرگ ترین شاعران زبان فارسی، یعنی تاریخ بیهقی، را نوشت.

- ۴۵- چرا در دوره‌ی سلجوقیان فرصت مناسب برای توسعه هر چه بیشتر زبان و ادبیات فارسی فراهم آمد؟ با رشد شهرها، تأسیس و توسعه مراکز آموزشی و توسعه نقش و نفوذ روزافزون دیوان سالاران ایرانی در دستگاه اداری حکومت سلجوقی و جذب شعرا و نویسندگان به دربارهای مختلف، فرصت مناسب برای توسعه هر چه بیشتر زبان و ادبیات فارسی فراهم آمد.
- ۴۶- مشهورترین شاعران و نویسندگان عصر سلجوقی و خوارزمشاهی را نام ببرید؟ سنایی، انوری، خاقانی و عطار از مشهورترین شاعران و نویسندگان عصر سلجوقی و خوارزمشاهی
- ۴۷- یکی از دوره‌های مهم هنر اسلامی چه دوره‌ای است؟ دوره سلجوقی یکی از دوره‌های مهم هنر اسلامی تلقی می‌شود.
- ۴۸- چه عواملی به در شکوفایی هر چه بیش‌تر هنر و معماری دوره‌ی سلجوقیان کمک کرد؟ گسترش ارضی، حکومت فراگیر، توسعه شهرنشینی، رشد اقتصادی و حمایت دولتمردان و برخی حکام در شکوفایی هر چه بیش‌تر هنر و معماری این دوره تأثیر به‌سزایی داشت.
- ۴۹- مهم‌ترین بناهایی بودند که در دوره سلجوقیان توسط معماران ایرانی ساخته می‌شدند را نام ببرید؟ مسجد، مدرسه، کاروانسرا و نیز مقابر از جمله بناهایی بودند که در آن دوره توسط معماران ایرانی ساخته می‌شدند.
- ۵۰- ویژگی‌های هنری مسجد جامع اصفهان را بنویسید؟ مسجد جمعه اصفهان که اولین مسجد چهار ایوانی در ایران است، الگویی برای معماران مساجد در ادوار بعدی شد. کاشی‌ها و گچبری‌ها و تزیینات به‌کار رفته در این مسجد نیز به عنوان نمونه‌ای عالی از هنر این دوره محسوب می‌شوند.
- ۵۱- فلزکاری در چه دوره‌ای یکی از درخشان‌ترین دوران خود را در تاریخ ایران پشت سر گذاشت؟ در عصر سلجوقی
- ۵۲- مراکز مهم سفالگری عصر سامانی را نام ببرید و در دوره‌ی سلجوقیان به کجا منتقل شد؟ مراکز مهم سفالگری عصر سامانی از شرق ایران یعنی نیشابور و سمرقند به تدریج به مناطق مرکزی مانند کاشان انتقال یافت.
- ۵۳- در دوره‌ی سلجوقیان استفاده چیزهایی برای تزیین بناهای مذهبی و غیر مذهبی کاربرد فراوانی یافت؟ استفاده از نقوش انسانی، گیاهی، جانوری و نیز نقوش هندسی برای تزیین بناهای مذهبی و غیر مذهبی کاربرد فراوانی یافت.

درس یازدهم

حکومت، جامعه و اقتصاد در عصر مغول - تیموری

- ۱- مغولان چه کسانی بودند؟ مغول‌ها، دسته‌هایی از قبایل زردپوست بودند که در پی اقدامات سیاسی، نظامی و حقوقی چنگیز (تموچین) متحد و قدرتمند شدند.
- ۲- چرا مغولان برای تأمین معاش خود به جنگ و هجوم به سرزمین‌های دیگر روی آوردند؟ شرایط نامساعد طبیعی پاسخ‌گوی نیازهای اقتصادی آنها نبود.
- ۳- چرا هجوم مغولان به سرزمین ایران، فاقد ماهیت فکری و فرهنگی بود و نتایج زیان‌باری در پی داشت؟ بیشتر اقوامی که زیر فرمان چنگیز بودند از نظر فرهنگی و تمدنی دارای پیشینه مهمی نبودند و به شهر و شهرنشینی نیز توجهی نداشتند.
- ۴- مراحل حملات مغول به ایران را بیان نمایید؟
- ۱- موج اول حمله مغول به ایران شش سال به طول انجامید (۶۱۶ - ۶۲۲ ق)
- ۲- حدود سی سال بعد، موج دیگری از حملات مغول‌ها به فرماندهی هولاکوخان، نوه چنگیز خان، سراسر ایران را فراگرفت و به تأسیس حکومت ایلخانان انجامید (۶۵۴ ق).
- ۵- در چه شرایط مغولان به ایران حمله کردند؟ اختلاف سیاسی و درگیری حکومت خوارزمشاهی با خلافت عباسی، از یک سو موجب تفرقه و تضعیف قدرت جهان اسلام شد و از سوی سبب گردید که سلطان محمد خوارزمشاه از تهدیدات قدرت نوظهور مغول‌ها غافل بماند.

۶- بهانه چنگیز خان برای حمله به ایران چه بود؟

چنگیز خان مغول به بهانه کشتار بازرگانان اعزامی خود در شهر مرزی اترار، فرمان هجوم به ایران را صادر کرد.

۷- نتایج حمله مغول به ایران را بنویسید؟

این هجوم با کشتار جمعیت، ویرانی شهرها، اسارت صنعتگران و هنرمندان، مهاجرت مردم، زوال اقتصاد کشاورزی و تعطیلی مراکز علمی و آموزشی در بخش وسیعی از مناطق شمال شرقی ایران همراه بود و باعث نابسامانی آن مناطق تا سال‌ها شد.

۸- ایلخان به معنی چیست و ایلخانان به چه حکومتی گفته می‌شود؟

ایلخان به معنی «خان تابع» است و حکومت ایلخانی یا ایلخانان به حکومتی گفته می‌شود که پس از تسلط مغولان بر ایران به دست هولاکو خان نوه چنگیز خان تشکیل شد.

۹- هلاکو در زمان کدام فرمانروای مغولان و با چه اهدافی به ایران حمله کرد؟

در زمان فرمانروایی برادرش منگوقاآن، به منظور نظم بخشیدن به قلمرو متصرفی مغول و گسترش فتوحات در غرب آسیا، به ایران لشکرکشی کرد (۶۵۰ ق).

۱۰- نتایج حمله هلاکو به ایران را بنویسید؟

هولاکو، نخست قدرت اسماعیلیان را با گشودن قلعه‌های مستحکم آنان از بین برد؛ سپس با تسخیر بغداد و کشتن خلیفه عباسی به حکومت خاندان بنی‌عباس پایان داد (۶۵۶ ق) و حکومت ایلخانان را پایه‌گذاری کرد.

۱۱- مغولان در کدام نبرد در مقابل مملوکان مصر شکست خوردند؟

در عین جالوت از سپاه حکومت مملوکان مصر شکست خوردند.

۱۲- دوره حاکمیت در ایران را نام ببرید؟

دوره حاکمیت آنها را می‌توان به دوره نامسلمانی و دوره مسلمانی تقسیم کرد.

۱۳- ویژگی‌های دوره نامسلمانی ایلخان را توضیح دهید.

در دوره نامسلمانی مغول، بزرگان ایرانی برای مهار خشونت و رفتارهای خودسرانه فاتحان مغول، تلاش‌های بسیاری کردند. دیوان سالاران، فلاسفه، شعرا، فقها و در رأس آنان کسانی چون خواجه نصیرالدین توسی، شمس‌الدین محمد جوینی و برادرش عظاملک جوینی کوشیدند تا مغول‌ها را با فرهنگ ایرانی و آداب کشورداری آشنا کنند و زمینه مسلمان شدن این قوم غالب را فراهم آورند.

۱۴- ویژگی‌های دوره مسلمانی ایلخانان را توضیح دهید.

هرچند اولین ایلخان مسلمان احمد تکودار بود که بعد از آباقا به حکومت رسید، اما دوره مسلمانی مغول‌ها در ایران از زمان غازان شروع شد. با مسلمان شدن غازان (۶۹۴ ق) اسلام دین رسمی اعلام شد و در پرتو تلاش‌های رشیدالدین فضل‌الله همدانی، وزیر کاردان ایلخانان، اصلاحات گسترده‌ای در عرصه‌های سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و حقوقی انجام گرفت. سرزمین ایران که با نابودی خلافت عباسی و تشکیل حکومت ایلخانی به لحاظ جغرافیایی و سیاسی وضعیت منسجم تری یافته بود، در عهد سلطنت غازان به استقلال و اقتدار بیشتری رسید.

الجابیتو جانشین غازان و پسرش ابوسعید نیز مسلمان بودند. مرگ ابوسعید، آخرین ایلخان مغول (۷۳۶ ق)، آغازگر چهار دهه تشنگی سیاسی و نابسامانی نسبی در اوضاع اقتصادی و اجتماعی ایران بود که تا زمان قدرت‌گیری تیمور ادامه یافت.

۱۵- آخرین ایلخان مغولان که بود؟

ابوسعید

۱۶- اوضاع حکومت ایلخانان پس از مرگ ابوسعید را توضیح دهید؟

در این دوره خان زادگانی از خاندان چنگیز بر سر کسب قدرت رقابت و درگیری داشتند و سپس چند خاندان حکومتی در مناطق مختلف ایران به وجود آمدند. حکومت شیعه مذهب سربداران و سلسله‌های آل جلایر و آل مظفر از جمله آنها بودند.

۱۷- اوضاع ماوراءالنهر همزمان با قدرت‌گیری تیمور چگونه بود؟

تقریباً همزمان با زوال حکومت ایلخانان در ایران، حاکمان مغولی ماوراءالنهر نیز رو به ضعف نهادند و رقابت و درگیری شدیدی میان سران و فرماندهان قبایل برای کسب قدرت به وجود آمد.

۱۸- تیمور در چند مرحله یورش ایران را تحت سیطره‌ی خود درآورد؟

تیمور سپس طی سه مرحله یورش که همچون هجوم مغول‌ها، با کشتار فراوان همراه بود، سرتاسر ایران را تحت سیطره خود درآورد.

۱۹- جانشین تیمور که بود؟

پس از مرگ تیمور، شاهرخ، پسر و جانشین او بر سراسر ایران حکومت کرد (ح ۸۰۷ - ۸۵۰ ق).

۲۰- اوضاع ایران پس از مرگ شاهرخ را بنویسید؟

بعد از مرگ شاهرخ، شاهزادگان تیموری که بر مناطق مختلف حکومت می کردند، با یکدیگر به رقابت و ستیز برخاستند. در چنین اوضاع و احوالی بود که قبایل ترکمان قراقویونلو نواحی غربی و مرکزی ایران را تصرف کردند و حکومت تیموریان به مناطق شرقی ایران محدود شد.

۲۱- حکومت تیموریان چگونه به پایان رسید؟

حکومت نوادگان تیمور بر ایران، در اوایل قرن دهم هجری با به قدرت رسیدن صفویان در ایران و تسلط ازبکان بر ماوراءالنهر به پایان رسید.

۲۲- کدامیک از نوادگان تیمور در هند به حکومت رسید و نام حکومت وی چه بود؟

مدتی بعد بابر، یکی از شاهزادگان تیموری حکومتی را در هند بنیان گذاشت که به «گورکانیان هند» یا «مغولان کبیر» معروف شده است.

۲۳- در نیمه دوم قرن نهم هجری کدام حکومت‌های ترکمان در غرب ایران تشکیل شد؟

قراقویونلو و آق‌قویونلو

۲۴- چرا با هجوم مغول به ایران، زندگی شهری برای مدتی دچار وقفه و افول شد؟

زیرا، از یک طرف در جریان حملات مغول‌ها شهرهای زیادی به ویژه شهرهای بزرگ و آباد در ماوراءالنهر و خراسان ویران شدند و عده زیادی از ساکنان آنها یا کشته شدند و یا به مناطق دیگری مهاجرت کردند. از طرف دیگر، یاسا به عنوان نظام حقوقی که چنگیزخان تدوین کرده بود، مغول‌ها را از شهر و شهرنشینی برحذر می داشت.

۲۵- شهر و شهرنشینی در دوره‌ی ایلخانان را توضیح دهید؟

پس از استقرار حکومت ایلخانی و در پی تلاش‌های دیوانسالاران و فرهیختگان ایرانی برای مهار رفتار نامتمدنانه مغول‌ها، به تدریج شهر و شهرنشینی رونق یافت. این روند پس از مسلمان شدن مغول‌ها و اصلاحاتی که توسط ایلخان‌ها برای بازسازی ویرانی‌ها انجام شد، سرعت بیشتری گرفت و شهرک‌ها و شهرهای جدیدی مانند شهرک رشیدیه و ربع (ایوان، عمارت) رشیدی، شام (شنب) غازان و شهر سلطانیه، پایتخت آخرین ایلخانان ساخته شدند. در آن زمان، رشد نسبی تجارت و دیگر فعالیت‌های اقتصادی به احیای شهرنشینی کمک کرد.

۲۶- ویژگی‌های شهر و شهرنشینی در دوره‌ی تیمورا بنویسید.

شهر و شهرنشینی در عصر تیموریان برخلاف اوایل دوره مغول، دچار رکود و زوال نشد. تیمور با وجود یورش‌ها و کشتارهای زیادی که انجام داد، به شهرسازی علاقمند بود. او هنرمندان و صنعتگران شهرهایی را که فتح می کرد به سمرقند، پایتخت خود می فرستاد تا در آبادانی و زیبایی آن شهر بکوشند.

۲۷- وضعیت شهر و شهرنشینی در زمان جانشینان تیمور را بیان نمایید.

جانشینان تیمور سیاست جنگ و کشورگشایی او را کنار گذاشتند و به عمران و آبادی، علم، فرهنگ و هنر علاقه و توجه زیادی نشان دادند. به همین دلیل در دوره آنان شهر و شهرسازی شکوفا شد و شهرهای هرات، شیراز، مشهد و یزد رشد و رونق چشمگیری یافتند.

۲۸- هجوم مغول از نظر اجتماعی و اقتصادی چه پیامدهایی به دنبال داشت؟

موجب کاهش جمعیت، مهاجرت‌های گسترده، تخریب زیرساخت‌های اقتصادی و فرهنگی و زوال موقعیت اجتماعی ملاکین، عالمان، بازرگانان، دیوانسالاران، خاندان‌های بانفوذ و مردم عادی شد. علاوه بر آن، با هجوم مغولان، جمعیت قابل توجهی از اقوام ترک و مغولی به ایران وارد شدند و بافت قومی و جمعیتی جامعه ایرانی را تحت تأثیر قرار دادند.

۲۹- قشربندی اجتماعی ایران در عصر مغول - تیموری را ذکر کنید؟

قشربندی اجتماعی ایران در عصر مغول تیموری نیز مانند گذشته بود. صرف نظر از سه گونه تقریباً متفاوت جامعه عشیرهای، روستایی و شهری که مبتنی بر شیوه معیشت بود، جامعه دوره مغول تیموری به دو دسته کلی فرادست و فرودست تقسیم می شد.

۳۰- در ابتدای دوره مغول چه کسانی اشرافیت نظامی را تشکیل می دادند؟

در ابتدای دوره مغول، رؤسای قبایل و فرماندهان سپاه، گروه اشرافیت نظامی را تشکیل می دادند و از امتیازات و اختیارات فراوانی برخوردار بودند.

۳۱- با تشکیل حکومت ایلخانان بیشتر قشر اجتماعی را چه کسانی تشکیل می‌دادند؟

با تشکیل حکومت ایلخانان، به تدریج بزرگان ایرانی شامل دیوانسالاران، عالمان، اندیشمندان و مشایخ صوفی تحت حمایت ایلخانان موقعیت و نفوذ اجتماعی خود را بازیافتند و تلاش کردند که زیاده خواهی و خودسری اشرافیت مغول را مهار کنند. بازرگانان و اهل صنعت، حرف و هنر نیز مورد احترام قرار گرفتند.

۳۲- نظام حقوقی و قضایی در دوره مغولان را توضیح دهید؟

بنیان قوانین جاری در ایران دوران اسلامی مبتنی بر شریعت اسلام و عرف بود. محاکم سه گانه شرع، مظالم و حسب بر اساس قوانین دینی و عرفی قضاوت می‌کردند. مغول‌ها تا پیش از آن که مسلمان شوند، بر پایه مجموعه قوانینی موسوم به «یاسا» عمل می‌کردند و دعاوی حقوقی آنها در دادگاهی موسوم به «یرغو» و زیر نظر «یرغوچی» حل و فصل می‌شد. پس از مسلمان شدن مغول‌ها، یاسا و سنت‌های مغولی تا حد زیادی از رونق افتاد.

۳۳- نظام حقوقی و قضایی در دوره تیموریان را شرح دهید؟

برخی از سنن مغولان تا زمان تیموریان نیز ادامه داشت و به خصوص در امور سیاسی و لشکری به کار گرفته می‌شد. به گونه ای که تیمور نیز با وجود مسلمان بودن به نسب مغولی خود و سنت های مغولی افتخار می‌کرد و خود مجموعه ای قانونی موسوم به «تزوکات» را به وجود آورد. با این حال در سراسر عهد تیموریان قوانین شرعی و عرفی مبنای زندگی اجتماعی و داوری قضایی ایرانیان بود.

۳۴- وضعیت کشاورزی ایران در ابتدای هجوم مغول چگونه بود؟

هجوم مغول و سیل بیابان گردانی که در حین این هجوم یا پس از آن به سوی ایران سرازیر شدند، آسیب جدی به فعالیت‌های کشاورزی و نظام آبیاری وارد آورد. به گونه ای که تولید محصولات زراعی و درآمدهای حاصل از کشاورزی با کاهش جدی مواجه شد. مناطق ماوراءالنهر و خراسان که در جریان تهاجم مغولان بیشترین خسارت را تحمل کردند، از جمله حاصل خیز و آبادترین مناطق ایران به شمار می‌رفتند. علاوه بر آن، بیگانگی مغولان با قواعد زندگی یکجانشینی و از جمله امور کشاورزی، نیز در این جهت مؤثر بود.

۳۵- غازان خان در زمینه اصلاح کشاورزی چه اقداماتی انجام داد؟

اصلاح روش‌ها و قوانین مالیاتی، بازسازی قنات‌ها و شبکه‌های آبیاری و اصلاح نظام زمین‌داری به منظور پیشرفت و رونق فعالیت‌های بخش کشاورزی انجام گرفت.

۳۶- وضعیت اقتصاد شهری و تجارت در دوره مغول - تیموری را توضیح دهید؟

برخلاف اقتصاد کشاورزی، اقتصاد شهری و تجاری در عصر مغول و تیموری وضعیت به مراتب بهتری داشت. کشورگشایی های چنگیز و تیمور موجب شد که سرزمین های وسیعی در قاره پهناور آسیا به لحاظ سیاسی یکپارچه و متحد شوند و زمینه توسعه تجارت بین المللی فراهم آمد. در سراسر عهد مغول تیموری کاروان های تجاری در مسیرهای زمینی و دریایی در حال تردد بودند. در آن دوره جاده ابریشم و راه های دریایی که از بنادر و جزایر ایرانی در خلیج فارس و دریای مکران (عمان) به هند و چین می‌رفت پررونق بود و در مقایسه با مردم غیر شهری، بازاریان و صنعتگران از زندگی بهتری برخوردار بودند.

درس دوازدهم

فرهنگ و هنر در عصر مغول - تیموری

۱- مغولان پیش از حمله به ایران پیرو چه آیینی بودند؟ ویژگی مهم آن چه بود؟

مغولان در آغاز پیرو آیینی ساده موسوم به شمنی بودند که زیر نظر روحانیانی با عنوان شَمَن اداره می شد. پیروان این آیین، مجموعه‌ای از مظاهر طبیعی را ستایش می کردند و هر چند به خدای بزرگ اعتقاد داشتند، اما خداپرستی آنان ناقص بود.

۲- روابط اقوام مغول با پیروان ادیان دیگر چگونه بود؟

اقوام مغول به اقتضای زندگی در صحرا نسبت به مسائل دینی چندان تعصبی نداشتند و با پیروان دین‌های دیگر با ملایمت برخورد می کردند. این مدارای اعتقادی (تسامح و تساهل)، هر چند از روی آگاهی نبود و بیشتر متأثر از شرایط زندگی آنها بود، اما در پذیرش دین‌های مختلف از سوی فرمانروایان و بزرگان مغولی تأثیر بسزایی داشت. تسامح و تساهل دینی مغولان باعث شد که پیروان دین‌های گوناگون در میان آنان به تبلیغ دین خود بپردازند. بزرگان ایرانی، شامل دیوانسالاران، عالمان و مشایخ صوفی به خوبی از این موقعیت برای مسلمان کردن ایلخانان و امیران مغول بهره بردند.

۳- وضعیت پیروان مذاهب و فرق اسلامی پس از حمله مغول به ایران را بیان نمایید؟

در دوران پس از هجوم مغول به ایران، پیروان مذاهب و فرق اسلامی به خصوص اهل تسنن، شیعیان و صوفیان، اختلاف و رقابت گذشته خود را کنار گذاشتند و متحد و یکدل برای مسلمان شدن مغول‌ها تلاش کردند.

۴- چرا اسلام آوردن مغولان، یکی از رویدادهای مهم دوره ایلخانان بود؟

زیرا - در نتیجه هم‌نوایی دین و دولت و برتری شریعت اسلامی بر یاسای چنگیزی، حکومت ایلخانی ماهیت ایرانی اسلامی یافت. - موجب شد که مردم نسبت به آن احساس بیگانی کمتری بکنند.

- همچنین با با مسلمان شدن مغول‌ها، نفوذ و قدرت ایرانیان در دربار ایلخانان و اداره حکومت بیش از پیش افزایش یافت.

- زمینه برای بازسازی ایران و انجام اصلاحاتی در امور سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی فراهم آمد.

۵- تشیع در دوره ایلخانان با تلاش چه شخصی گسترش یافت و پیامدی داشت؟

در دوره ایلخانان به ویژه به دنبال کوشش‌های علمی و فرهنگی خواجه نصیرالدین توسی، تشیع در ایران گسترش یافت. در آن زمان، نفوذ مذهب شیعه به حدی رسید که ایلخان ألبایتو، پسر و جانشین غازان به آن مذهب گروید.

۶- ویژگی‌های دین عصر تیموری را بنویسید؟

تیمور و جانشینان او در مسلمانی ثابت قدم بودند و اصحاب دین را مورد احترام قرار می دادند. در عصر تیموری، مدارس، مساجد و خانقاه‌های بسیاری ساخته شد. سلاطین تیموری پیرو مذهب تسنن بودند. در دوران حکومت آنان همچون عصر ایلخانان، شیعیان و صوفیان با محدودیت‌های و سختگیری خاصی مواجه نبودند و آزادانه فعالیت می کردند. اتحاد و زندگی مسالمت آمیز پیروان مذاهب و فرق اسلامی و معتقدان به دین‌های دیگر، از ویژگی‌های شاخص عصر مغول - تیموری بود.

۷- چه عواملی نقش مؤثری در روی آوردن مردم به تصوف و رفتن به درون خانقاه‌ها داشت؟

هجوم ویرانگر و وحشت‌انگیز مغول به ایران و نگرانی و ناامیدی که در جامعه ایجاد کرد،

۸- در عصر ایلخانان و تیموریان طریقت‌های صوفیانه ظهور کردند و یا فعالیت خود را گسترش بخشیدند؟

در عصر ایلخانان و تیموریان طریقت‌های صوفیانه بزرگی همچون حروفیه، نوربخشیه، نقش بندیه، مشعشعیه، نعمت‌اللهیه، صفویه و... ظهور کردند و یا فعالیت خود را گسترش بخشیدند.

۹- چه عاملی موجب افزایش نفوذ و موقعیت اجتماعی رهبران و مشایخ آن طریقت‌ها شد؟

کثرت پیروان و مریدان طریقت‌های صوفیانه، موجب افزایش نفوذ و موقعیت اجتماعی رهبران و مشایخ آن طریقت‌ها شد. فرمانروایان و مقام‌های سیاسی و نظامی نیز مشایخ صوفی را مورد تکریم و احترام قرار می دادند. علاوه بر آن، اموال و املاک فراوانی که نذر و وقف خانقاه‌ها شد، تمکن مالی و قدرت اقتصادی مناسبی برای رهبران طریقت‌های صوفی پدید آورد.

۱۰- در کدام قرن به تدریج تغییر و تحول چشمگیری در فعالیت طریقت‌های صوفی به وجود آمد؟

در قرن نهم هجری

۱۱- چرا در قرن نهم هجری به تدریج تغییر و تحول چشمگیری در فعالیت طریقت‌های صوفی به وجود آمد؟

از یک سو صوفیان به تشیع گرایش بیشتری نشان دادند و بیش از گذشته به امامان شیعه توسل جستند و نسبت به آنان اظهار ارادت فراوان کردند، از طرف دیگر به تدریج برخی از طریقت ها مانند طریقت صفویه وارد سیاست شدند و برای به دست گرفتن قدرت با فرمانروایان و پادشاهان به رقابت برخاستند.

۱۲- چه عاملی زمینه مناسبی برای شکوفایی هنر در دوران ایلخانان و تیموریان فراهم کرد؟

تجارب و سنت‌های هنری و هنرمندان سرزمین‌های فتح شده با یکدیگر پیوند خوردند.

۱۳- چه عاملی تأثیر ژرفی بر رونق فرهنگ و هنر در این دوران نهاد؟

پیدایش مراکز بزرگ فرهنگی و هنری در شهرهای مختلف به خصوص مراغه، تبریز، شیراز، هرات و سمرقند و تأسیس کتابخانه‌های عظیم در این شهرها، تأثیر ژرفی بر رونق فرهنگ و هنر در این دوران نهاد.

۱۴- ویژگی‌های هنر نگارگری و نقاشی در عصر ایلخانی را بنویسید؟

در عصر ایلخانان، هنر نگارگری که تلفیقی از سنت‌های نقاشی ایرانی و چینی بود، بیشتر در کتاب آرایبی و مصور ساختن کتاب‌های تاریخی و متون ادبی و نیز کتاب‌های پزشکی، جانورشناسی و نجوم جلوه‌گر شد. ایلخانان مغول از مشوقان پدید آوردن شاهنامه‌های مصور به شمار می‌روند. نمونه باقی‌مانده آن، شاهنامه مشهور به «دموت» است.

۱۵- هنر نگارگری در زمان جانشینان تیمور چه شرایطی داشت؟

هنر نگارگری در روزگار جانشینان تیمور چون شاهرخ و نوادگانش از جمله بایسنقر میرزا، در سراسر ایران به ویژه خراسان گسترشی شگفت‌انگیز یافت. در این دوره، مصور کردن کتاب‌های گوناگون از نجوم گرفته تا شاهنامه و دیوان‌های شعر از نظر کمی و کیفی افزایش پیدا کرد و کتاب‌هایی با قطع بزرگ پدید آمد. کیفیت خوب و فراوانی کاغذ و مواد نگارگری از قبیل رنگ و طلای ناب در پدید آمدن کتاب‌های مصور به هنرمندان کمک کرد.

۱۶- فاخرترین نمونه شاهنامه مصور شده در عصر تیموری چیست؟

فاخرترین نمونه شاهنامه مصور شده در عصر تیموری، شاهنامه بایسنقری است که به دستور شاهزاده بایسنقر، پسر شاهرخ که امیری هنرمند و هنرپرور بود، خوشنویسی و مصور شد.

۱۷- چرا شهر هرات در زمان شاهرخ تیموری و جانشینانش به یکی از کانون‌های بزرگ علمی و فرهنگی جهان اسلام تبدیل شد؟

به خاطر داشتن ثروت هنگفت، کتابخانه‌های بزرگ و هنرمندان نامور، به یکی از کانون‌های بزرگ علمی و فرهنگی جهان اسلام تبدیل شد. علاوه بر سلاطین و شاهزادگان تیموری که به هنر و هنرمندان توجه زیادی داشتند، برخی از وزیران آنان از جمله امیرعلیشیر نوایی، شاعر و وزیر سلطان حسین میرزا بایقرا نیز پشتیبان و مشوق جدی هنرمندان بودند.

۱۸- نامورترین نقاش عصر تیموری که بود؟

نامورترین نقاشان عصر تیموری کمال‌الدین بهزاد بود که آثار و مکتب نگارگری او سرآغاز دگرگونی عظیمی در نقاشی به شمار می‌آید.

۱۹- چه عاملی فعالیت‌های هنری و معماری را متوقف و یا کند کرد؟

هجوم ویرانگر چنگیزخان مغول به ایران که با ویرانی شهرها و نابودی بسیاری از آثار فرهنگی و هنری همراه بود، برای مدتی فعالیت‌های هنری و معماری را متوقف و یا کند کرد.

۲۰- معماری ایرانی در دوره کدام فرمانروای تیموری به عظمت و شکوفایی کم‌نظیری دست یافت؟

در دوره جانشینان تیمور به ویژه در عصر شاهرخ و همسرش گوهرشاد بیگم به عظمت و شکوفایی کم‌نظیری دست یافت.

۲۱- سرشناس‌ترین معماران دوره تیموری را نام ببرید؟

سرشناس‌ترین معماران این دوره، قوام‌الدین و غیاث‌الدین شیرازی و محمدبن محمود اصفهانی بودند که استادانی بی‌همتا در فنون معماری به شمار می‌روند.

۲۲- چه عاملی باعث پیشرفت فنون و شیوه‌های معماری در عصر ایلخانان و تیموریان شد؟

فنون و شیوه‌های معماری در عصر ایلخانان و تیموریان با توسعه دانش و خلاقیت معماران زبردست ایرانی پیشرفت چشمگیری کرد.

۲۳- ویژگی مهم معماری در عصر ایلخانان و تیموریان را ذکر کنید؟

ویژگی مهم معماری این دوره، ایجاد بناهای عظیم، ساختن گنبدها، طاق‌ها، ایوان‌ها و مناره‌های بلند و تزئین ساختمان‌ها با گچ‌بری و کاشی‌کاری به شیوه‌های گوناگون بود. در این دوره همچنین از ترکیب آجر و کاشی نیز برای تزئین و زیباسازی بناها استفاده می‌شد.

۲۴- چه عاملی در دوره مغولان برای مدتی سرزمین ما را با رکود علمی و ادبی مواجه کرد؟

آثار و نتایج هجوم مغولان همچون قتل و مهاجرت اندیشمندان و عالمان، تخریب و تعطیلی مدارس، کتابخانه ها و مساجد، برای مدتی سرزمین ما را با رکود علمی و ادبی مواجه کرد.

۲۵- چه شرایطی زمینه را برای احیای فعالیت‌های علمی و آموزش در ایران فراهم کرد؟

به دنبال تشکیل حکومت ایلخانان و گرایش مغولان به اسلام و نیز با افزایش قدرت سیاسی وزیران ایرانی، به تدریج شرایط برای احیای فعالیت‌های علمی و آموزش در ایران فراهم آمد.

۲۶- در دوره فرمانروایی ایلخانان زبان فارسی در چه زمینه‌ای رو به رشد گذاشت؟

در دوره فرمانروایی ایلخانان زبان فارسی در قلمرو نظم و نثر رو به رشد گذاشت و به احیاء و تقویت هویت ایرانی کمک کرد.

۲۷- در دوره فرمانروایی ایلخانان چه نوع شعری متداول شد؟

در این دوره شعر حماسی و شاهنامه سرایی متداول بود.

۲۸- کدام امیران تیموری به زبان و ادب فارسی توجه جدی داشتند؟

شاهرخ، سلطان حسین بایقر ا و امیر علیشیر نوایی وزیر شاعر او به زبان و ادب فارسی توجه جدی داشتند.

۲۹- در عصر ایلخانان و تیموریان چه عاملی تأثیر بسزایی بر رشد و شکوفایی تاریخ‌نگاری در آن عصر نهاد؟

علاقتمندی ایلخانان و فرمانروایان تیموری به جاودانه ساختن کشورگشایی و موفقیت‌های سیاسی و نظامی خود و خودآگاهی رجال ایرانی تأثیر بسزایی بر رشد و شکوفایی تاریخ‌نگاری در آن عصر نهاد.

۳۰- آثار تاریخی مهم عصر ایلخانان و تیموریان را ذکر کنید؟

از آثار تاریخی مهم این روزگار می‌توان تاریخ جهانگشای جوینی، نوشته عطاملک جوینی (تألیف: ۶۵۸ ق)، جامع‌التواریخ، اثر خواجه رشیدالدین فضل‌الله همدانی (۶۴۵-۷۱۷ ق)، تاریخ‌گزیده، تألیف حمدالله مستوفی (تألیف: ۷۳۰ ق) را نام برد.

۳۱- کدام دانشمند ایرانی نقش مهمی در پیشرفت علم در دوره‌ی ایلخانان داشت؟ توضیح دهید.

نقش خواجه نصیرالدین توسی در این عرصه بسیار مهم بود. وی بسیاری از دانشمندان متواری در برابر هجوم مغول را به ایران برگرداند و با تجمع ایشان در مرکز علمی رصدخانه مراغه زمینه فعالیت‌های علمی آنها را هموار کرد.

۳۲- در زمان جانشینان تیمور مراکز علمی و کتابخانه‌های کدام شهرها فعال بودند؟

مراکز علمی و کتابخانه‌های شهرهای هرات و سمرقند در زمان جانشینان تیمور بسیار فعال بودند.

درس سیزدهم

تحولات سیاسی و اقتصادی ایران در دوره صفوی

۱- مهم‌ترین پیامد اجتماعی و مذهبی هجوم مغول به ایران را بنویسید.

هجوم مغول به ایران، علاوه بر آثار و نتایج سیاسی، پیامدهای اجتماعی و مذهبی مختلفی نیز داشت، که مهم‌ترین آن گسترش تصوف و تشیع و پیوند روزافزون آنها با یکدیگر بود.

۲- در کدام دوره فعالیت طریقت‌های صوفیانه در ایران به طور چشمگیری افزایش یافت؟

در دوران مغولان و تیموریان فعالیت طریقت‌های صوفیانه در ایران به طور چشمگیری افزایش یافت و گرایش مردم به مشایخ و رهبران طریقت‌های صوفی بیشتر شد.

۳- طریقت صفویه در کدام دوره شکل گرفت؟ بنیانگذار و رهبر معنوی این طریقت که بود؟

دوره‌ی ایلخانان - شیخ صفی‌الدین اردبیلی (۶۵۰-۷۳۰ ق)، شاگرد و مرید شیخ زاهد گیلانی

۴- طریقت صفویان در قرن نهم هجری چه تغییری یافت؟

طریقت صفویان در قرن نهم هجری تحت تأثیر شرایط فکری و فرهنگی جامعه ایران نخست به مذهب تشیع گرایش یافت و سپس به جنبشی سیاسی و مذهبی تبدیل شد.

۵- چگونگی تأسیس سلسله صفویه را توضیح دهید؟

در آغاز سده دهم هجری اوضاع سیاسی میهن ما دچار آشفتگی و تفرقه زیاد شده بود. سلسله آق قویونلو که بر قسمت هایی از غرب و جنوب ایران حکومت می کرد به نهایت ضعف و انحطاط رسیده بود. در چنین شرایطی اسماعیل پسر شیخ حیدر با سپاهی متشکل از ایلات و طوایف مختلف قزلباش، آق قویونلوها را شکست داد و پس از تصرف تبریز، در آن شهر به عنوان پادشاه ایران تاج گذاری کرد (۹۰۷ ق).

۶- اولین اقدام شاه اسماعیل چه بود؟

مهم ترین اقدام شاه اسماعیل صفوی، پس از نشستن بر تخت شاهی، رسمی کردن مذهب شیعه دوازده امامی بود.

۷- پیامدهای رسمی کرن تشیع توسط شاه اسماعیل را بنویسید.

این اقدام دو پیامد مهم داشت. نخست اینکه بسیاری از شیعیان در خدمت دولت نوپای صفویه قرار گرفتند و در سایه این دولت متشکل، منسجم و متحد شدند. دوم آنکه این اقدام سبب تمایز آشکار ایران از همسایگان مسلمان خود به ویژه امپراتوری عثمانی در غرب و ازبکان و گورکانیان هند در شرق شد.

۸- لشکرکشی های دوران شاه اسماعیل را ذکر کنید؟

شاه اسماعیل طی لشکرکشی و جنگ های مختلف مدعیان داخلی، به ویژه حکام محلی را از میان برداشت و موجبات وحدت سیاسی و جغرافیایی ایران را فراهم آورد. او سپس به مقابله با دشمنان خارجی شتافت. ابتدا ازبکان را که به خراسان یورش آورده و مشغول قتل و غارت مردم آن جا بودند، شکست داد و سرکرده آنان شیبک خان را کشت (۹۱۶ ق). به دنبال این پیروزی، بخش وسیعی از سرزمین های شرق ایران تا رود جیحون (آمویه) تحت حاکمیت صفویان درآمد. شاه اسماعیل و سپاهیانش در گام بعدی مهیای نبرد با سلطان سلیم، پادشاه عثمانی شدند که با لشکری پرشمار به سوی ایران در حرکت بود.

۹- بهانه و علت اصلی لشکرکشی سلطان سلیم به ایران چه بود؟

اگرچه سلطان سلیم فعالیت مریدان طریقت صفوی را در قلمرو خود بهانه چنین لشکرکشی گسترده ای قرار داد، اما علت واقعی آن، نگرانی و ترسی بود که او از ایجاد حکومت قدرتمند صفوی در دل داشت.

۱۰- علت و نتیجه شکست شاه اسماعیل در جنگ چالدران را بنویسید؟

در جنگ شدیدی که میان دو سپاه در دشت چالدران در گرفت، سپاهیان شاه اسماعیل با وجود شجاعت و رشادتی که از خود نشان دادند، در برابر آتش توپخانه و دیگر جنگ افزارهای آتشین دشمن کاری از پیش نبردند و شکست خوردند (۹۲۰ ق) و تبریز، پایتخت صفویان برای مدتی به اشغال عثمانی ها درآمد.

۱۱- اوضاع دوران حکومت شاه تهماسب صفوی چگونه بود؟

پس از مرگ شاه اسماعیل اول، پسرش تهماسب در ده سالگی به تخت شاهی نشست. در سال های آغازین پادشاهی او، اوضاع حکومت صفوی بسیار آشفته و نابسامان بود؛ از یک سو، سران ایلات قزلباش به خودسری و نافرمانی پرداختند و با یکدیگر به نزاع برخاستند و از سوی دیگر، ازبکان از شرق و عثمانی ها از غرب به مرزهای ایران هجوم آوردند.

۱۲- اقدامات شاه تهماسب در دوران حکومت را بنویسید؟

شاه تهماسب به تدریج زمام امور را به دست گرفت و به سرکشی سران قزلباش پایان داد. او سپس ازبکان را شکست داد و آنان را از خراسان عقب راند. وی همچنین با اتخاذ تدابیر مناسب، تهاجم پیاپی ارتش عثمانی را به خاک ایران دفع کرد. بدین گونه شاه تهماسب در طول دوران ۵۴ ساله پادشاهی خود، با اتخاذ تدابیر و سیاست های مناسب داخلی و خارجی، توانست پایه های حکومت صفوی را تثبیت و تحکیم نماید.

۱۳- اوضاع ایران پس از مرگ شاه تهماسب تا پادشاهی شاه عباس اول را توضیح دهید؟

پس از مرگ شاه تهماسب، در دوران کوتاه پادشاهی شاه اسماعیل دوم و سلطان محمد خدا بنده، دوباره حکومت صفوی دچار هرج و مرج بی ثباتی سیاسی شد. از این رو، هنگامی که شاهزاده جوانی از خاندان صفوی به نام عباس اول به پادشاهی رسید (۹۹۶ ق)، اوضاع داخلی و خارجی کشور نابسامان بود. از یک سو، سران قزلباش به جان هم افتاده و شاه را بازیچه اهداف و اغراض طایفه و ایل خود قرار داده بودند و از سوی دیگر در غرب، ارتش عثمانی مناطق وسیعی از خاک ایران را اشغال کرده بود و در شرق نیز ولایت خراسان هدف تهاجم و تخریب شدید ازبکان قرار داشت.

۱۴- اقدامات و اصلاحات شاه عباس اول را ذکر کنید؟

۱- ایجاد ثبات سیاسی و برقراری نظم و امنیت در داخل کشور؛

۲- نوسازی تشکیلات و تجهیزات سپاه؛

۳- توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی؛

۴- دفع حملات دشمنان خارجی و بیرون راندن نیروهای بیگانه از خاک ایران؛

۱۵- اقدام مهم شاه عباس برای ایجاد ثبات سیاسی و برقراری نظم و امنیت در داخل کشور چه بود؟

او برای تحقق این هدف امرای سرکش و طغیانگر قزلباش را سرکوب کرد و قدرت سیاسی و نظامی آنان را به طور چشمگیری کاهش داد.

۱۶- اقدامات شاه عباس در زمینه نوسازی تشکیلات و تجهیزات سپاه را توضیح دهید؟

شاه عباس اول به منظور تقویت قدرت سیاسی و نظامی دولت مرکزی و کاهش توان سیاسی و نظامی امیران و ایلات قزلباش، اقدام به ایجاد سپاهی دائمی و حرفه ای کرد که کاملاً مطیع و وفادار به شخص او بود.

۱۷- ویژگی های سپاه دائمی و حرفه ای که شاه عباس تشکیل داد را بنویسید؟

بیشتر افراد این سپاه از میان جوانان گرجی، ارمنی و چرکسی تازه مسلمان برگزیده شدند. دسته های تفنگچی و توپخانه نیز به سپاه جدید افزوده شد. افرادی از میان جنگاوران این سپاه برکشیده شدند و به فرماندهی کل یا واحدهای مختلف آن رسیدند. از جمله آنان اللهوردی خان گرجی بود که به بالاترین مقامات نظامی و سیاسی دست یافت.

۱۸- شاه عباس برای پرداخت حقوق و تأمین تدارکات و تجهیزات سپاه جدید چه اقدامی انجام داد؟

زمین های فراوانی را به املاک خاصه پادشاهی تبدیل کرد.

۱۹- اقدامات شاه عباس به منظور بهبود وضع مردم و رفاه و آسایش عمومی را ذکر کنید؟

انجام کارهای عمرانی بزرگ مانند ایجاد کارگاه های بافندگی، جاده سازی و ساخت بناهای مختلف از قبیل پل ها، مسجدها، کاروانسراها، مدرسه ها، سدها، قنات ها و ... گسترش مناسبات اقتصادی با کشورهای اروپایی و همسایگان و توسعه تجارت خارجی از جمله این اقدامات بودند.

۲۰- چرا شاه عباس پایتخت را از قزوین به انتقال داد و برای پیشرفت شهر چه اقدامی انجام داد؟

او همچنین به دلایل سیاسی، نظامی و اقتصادی پایتخت را از قزوین به اصفهان منتقل کرد و با استفاده اصول مهندسی و شهرسازی، این شهر را به یکی از زیباترین و آبادترین شهرهای جهان تبدیل کرد. افزون بر این، شاه عباس گروهی از ارامنه را در اصفهان مستقر کرد و ضمن حمایت از آنان از دانش ها و تجارب فنی، اقتصادی و تجاری آنها به نفع کشور بهره برد.

۲۱- شاه عباس برای مقابله با بیگانگان در کشور چه اقداماتی انجام داد؟

او به خوبی تشخیص داده بود که درگیری همزمان با مهاجمان ازبک در شرق و ارتش قدرتمند عثمانی در غرب، احتمال موفقیت را کاهش می دهد. به همین دلیل با عثمانی صلح کرد و به خراسان لشکر کشید و با وارد آوردن ضربه ای سنگین بر ازبکان، آنان را عقب راند. وی، سپس برق آسا سپاه صفوی را به آذربایجان برد و با حمله ای غافل گیرانه، نیروهای عثمانی را شکست داد و مناطق اشغالی شمال غرب ایران را آزاد کرد و علاوه بر آن، عراق و عتبات عالیات را به قلمرو صفوی افزود.

یکی دیگر از موفقیت های نظامی صفویان در عصر شاه عباس اول، بیرون راندن پرتغالی ها از خلیج فارس بود. ایران در آن زمان فاقد نیروی دریایی بود، اما سپاه صفوی با کمک کشتی های انگلیسی توانست سواحل و جزایر ایرانی خلیج فارس را که بیش از یک قرن در اشغال پرتغالی ها بود، آزاد کند.

۲۲- چرا مورخان عصر شاه عباس را عصر اقتدار و شکوفایی سلسله صفوی قلمداد کرده اند؟

او طی ۴۲ سال زمام داری، با اقدامات خردمندانه و بهره گیری از مشاوران آگاه، ایران را به یکی از کانون های بزرگ سیاسی و اقتصادی جهان آن روز تبدیل کرد. به همین روی بسیاری از محققان و مورخان عصر شاه عباس را عصر اقتدار و شکوفایی سلسله صفوی قلمداد کرده اند.

۲۳- جانشینان شاه عباس را به ترتیب نام ببرید؟

۱- شاه صفی

۲- شاه عباس دوم

۳- شاه سلیمان

۴- شاه سلطان حسین

۲۴- اوضاع ایران در دوران حکومت شاه صفی را بنویسید؟

شاه صفی، نوه و جانشین شاه عباس اول، از تعادل روحی و سلامت عقل بهره کافی نداشت. او دستور به قتل سردار باکفایتی مانند امام‌قلی‌خان، حاکم فارس داد. در زمان همین شاه بود که قندهار توسط گورکانیان هند از ایران جدا شد.

۲۵- اوضاع ایران در دوران حکومت شاه عباس دوم را بنویسید؟

شاه عباس دوم، پسر و جانشین شاه صفی، اگرچه نسبت به پدر شجاعت و لیاقت بیشتری داشت و قندهار را پس گرفت، اما نتوانست روند ضعف و انحطاط حکومت صفویان را متوقف سازد.

۲۶- اوضاع ایران در دوران حکومت شاه سلیمان را بنویسید؟

با به تخت نشستن شاه سلیمان، روند انحطاط و زوال صفویان شدت گرفت. این پادشاه با امور و اصول کشورداری بیگانه بود و در زمان او اعضای حرمسرا نفوذ زیادی داشتند و در اداره امور حکومت دخالت می کردند. در نتیجه نفوذ و دخالت حرمسرا بود که شاهزاده بی‌کفایت و بی‌لیاقتی همچون حسین‌میرزا به عنوان جانشین شاه سلیمان انتخاب شد.

۲۷- اوضاع ایران در دوران حکومت شاه سلطان حسین را بنویسید؟

در دوران شاه سلطان حسین، حکومت صفوی به نهایت ضعف و انحطاط رسید. او شاهی ضعیف و بی‌اراده بود و نسبت به امور مملکت توجه لازم را نداشت و به شدت تحت نفوذ درباریان و مشاوران خرافه پرست و نالایق قرار داشت. از این‌رو، در زمان زمام‌داری او اختلاف و درگیری میان مقام‌های کشوری (اهل قلم) و لشکری (اهل شمشیر) افزایش یافت و اداره امور حکومت با بی‌نظمی و اخلال مواجه شد. کشاورزی، صنعت و تجارت دچار رکود و سستی شد. تعصبات مذهبی و فشار بر اقلیت‌های دینی افزایش یافت و اسباب نارضایتی گروه‌هایی از مردم ایران را فراهم آورد.

۲۸- چگونگی سقوط دولت صفویه را توضیح دهید؟

در چنین شرایطی بود که طایفه‌ای از افغان‌های شهر قندهار سر به شورش برداشتند. شورشیان با آگاهی از وضعیت آشفته و نابسامان حکومت صفوی به سوی اصفهان، پایتخت صفویان به حرکت درآمدند و پس مدتی محاصره شهر، شاه سلطان حسین را وادار کردند که تاج از سر خود بردارد و بر سر محمود سردسته شورشیان بگذارد.

۲۹- در چنین شرایطی بود که طایفه‌ای از افغان‌های شهر قندهار سر به شورش برداشتند. شورشیان با آگاهی از وضعیت آشفته و نابسامان حکومت صفوی به سوی اصفهان، حرکت کردند و با تسخیر پایتخت صفویان، به حیات آن حکومت پایان دادند.

۳۰- چرا شورش افغان‌ها و تسخیر اصفهان یک تهاجم خارجی محسوب نمی‌شود؟
زیرا قندهار بخشی از قلمرو صفوی به شمار می‌رفت.

۳۱- ارکان مهم فعالیت‌های اقتصادی در عصر صفویه را نام ببرید؟

کشاورزی و دامداری

۳۲- در دوره صفویه چه عاملی موجب رونق اقتصادی در شهرها و روستاهای ایران شده بود؟

ثبات و امنیت سیاسی و اجتماعی

۳۳- در دوره صفویه زمین‌ها به چند دسته تقسیم می‌شدند، نام برده توضیح دهید؟

۱- اراضی ممالک: این دسته از اراضی کشور در اختیار و تملک فرماندهان ایالت‌ها بود و آنها این زمین‌ها را میان زیردستان خود تقسیم می‌کردند.

۲- اراضی خاصه یا خالصه: این زمینها متعلق به شخص شاه بود و به ویژه از زمان شاه عباس درآمد آن برای اداره ارتش هزینه می‌شد.

۳- اراضی وقف: این اراضی توسط مردم یا شاه وقف می‌شد. گاهی مردم برای جلوگیری از دست‌اندازی حکام زمین‌های خود را وقف می‌کردند.

۴- املاک خصوصی: این زمینها بسیار ناچیز بود و همواره در معرض مصادره قرار داشت.

۳۴- در دوره صفویه مالیاتی که چوپانان می‌پرداختند چه نام داشت؟

دامداران مبالغی مالیات تحت عنوان چوپان بیگی می‌پرداختند.

۳۵- در دوره صفویه قلب اقتصاد شهری چه بود؟

قلب اقتصاد شهری، بازار بود.

۳۶- ویژگی‌های بازارها در عصر صفوی را بنویسید.

در هر بازاری راسته‌هایی وجود داشت که در هر راسته یک صنف فعالیت می‌کرد مثل راسته زرگرها، تفنگ‌سازها، آهنگران، کلاهدوزان و ... بازارهای اصفهان و کرمان از جمله شکوهمندترین بازارهای ایران بودند.

۳۷- انواع سکه‌هایی که مردم در دوره صفویه به طور عام استفاده می‌کردند را نام ببرید؟
عباسی، محمودی، شاهی، بیستی و سکه‌های مسی به نام غازبکه.

۳۸- چرا تأسیس حکومت صفوی از منظر روابط خارجی نقطه عطفی در تاریخ ایران اسلامی به شمار می‌آید؟
زیرا قبل از آن هرگز ایران شاهد چنین دیپلماسی فعالی در عرصه بین‌الملل نبود.

۳۹- تاریخ روابط خارجی ایران عصر صفوی را در چند بخش می‌توان مورد بررسی قرار داد؟
الف) روابط با همسایگان

۱- عثمانی

۲- ازبکان

۳- تیموریان (گورکانیان) هند

ب) روابط با اروپا

۴۰- چرا عثمانی با صفویان به دشمنی و ستیز برخاستند؟

هنگامی که حکومت صفوی در ایران روی کار آمد، قدرت امپراتوری عثمانی در حال اوج گرفتن بود. سلاطین عثمانی که خود را خلیفه و فرمانروای تمامی مسلمانان قلمداد می‌کردند، در پی تسلط کامل بر جهان اسلام بودند. همچنین در آن زمان، ارتش عثمانی با سرعت در خاک اروپا پیش می‌رفت.

عثمانی‌ها، شکل‌گیری حکومت قدرتمند صفوی در ایران را تهدید و مانع جدی برای توسعه طلبی سیاسی و نظامی خود تلقی می‌کردند و با آن به دشمنی و ستیز برخاستند.

۴۱- اقدامات سلطان سلیم عثمانی در حمله به ایران چه بود؟

این سپاه علاوه بر قتل عام شیعیان و مریدان طریقت صفوی در آسیای صغیر، در چالدران ایرانیان را شکست داد.

۴۲- چرا برخی از فرمانروایان عثمانی به ناچار دست از جنگ با ایران برداشتند؟

دیگر سلاطین عثمانی نیز بارها به ایران لشکرکشی کردند، اما صفویان با درک شرایط، به شیوه‌های مختلف در برابر دشمن ایستادگی کردند. در نتیجه چنین مقاومتی بود که برخی از فرمانروایان عثمانی به ناچار دست از جنگ با ایران برداشتند و عهدنامه‌های صلحی میان دو کشور بسته شد.

۴۳- ازبکان چه کسانی بودند؟

ازبکان از اعیان جوجی پسر چنگیز خان مغول بودند. آنان با شکست تیموریان، شهرها و روستاهای آباد و ثروتمند ماوراءالنهر را تصرف کردند.

۴۴- کدام یک از حاکمان ازبک به ایران حمله کرد و نتیجه چه شد؟

مقارن روی کار آمدن صفویان در ایران، شیبک خان ازبک (۸۵۵ - ۹۱۶ ق) در خراسان به تاخت و تاز و قتل و غارت مشغول بود. شاه اسماعیل در نبرد مرو او را مغلوب کرد و کشت و ضربه‌ای قاطع بر ازبکان وارد ساخت (۹۱۶ ق).

۴۵- ازبکان با کدام دولت برای حمله به ایران هماهنگ عمل می‌کردند؟

حاکمان ازبک همواره روابط دوستانه و گرمی با حکومت عثمانی داشتند و در حمله به قلمرو صفوی به صورت هماهنگ عمل می‌کردند.

۴۶- همزمان با قدرت‌گیری دولت صفوی در ایران، چه کسانی در هندوستان قدرت را به دست گرفتند؟

همزمان با قدرت‌گیری دولت صفوی در ایران، جانشینان تیمور گورکانی در هندوستان قدرت را به دست گرفتند.

۴۷- روابط تیموریان (گورکانیان) هند و دولت صفویه را توضیح دهید؟

با وجود این که دو دولت بر سر مسئله قندهار با یکدیگر اختلاف داشتند و این شهر چند بار میان دو طرف دست به دست شد، اما در مجموع روابط آنها دوستانه و حسنه بود. در آن دوره مناسبات سیاسی، فرهنگی و تجاری عمیقی میان دو کشور برقرار شد.

۴۸- در عصر صفوی چه عاملی باعث شد که فرهنگ، هنر و ادب فارسی در هند شکوفا شود؟

در عصر صفوی با مهاجرت گسترده شاعران، نویسندگان، دانشمندان، معماران و هنرمندان ایرانی به هندوستان، فرهنگ، هنر و ادب فارسی در آن دیار شکوفا شد.

۴۹- تاج محل توسط چه کسانی طراحی شد؟

تاج محل، یکی از پرآوازه‌ترین بناهای تاریخی توسط معماران ایرانی در این دوره طراحی و ساخته شد.

۵۰- چه عواملی نقش بسزایی در توسعه روابط صفویان با اروپاییان داشت؟

نخست، تهاجم گسترده ارتش عثمانی به خاک اروپا، کشورهای اروپایی را تشویق کرد که در پی دوستی و اتحاد با رقبیان و دشمنان عثمانی باشند.

دومین عامل در گسترش روابط ایران و اروپا در دوره صفویه، انگیزه و اهداف اقتصادی و تجاری بود.

۵۱- چرا دولت‌های اروپایی تلاش کردند با دولت صفویه رابطه برقرار کنند؟

دولت‌های اروپایی برای کاستن از حملات عثمانی‌ها به سرزمین‌های خود، تلاش کردند که با دولت صفوی روابط دوستانه برقرار کنند و با آن علیه عثمانی متحد شوند.

۵۲- انگیزه‌های اقتصادی و تجاری اروپاییان از ایجاد رابطه با ایران چه بود؟

هنگامی که صفویان حکومت خود را تأسیس کردند، اروپاییان به تازگی مسیرهای دریایی جدیدی را برای رسیدن به ایران، هند و کشورهای شرق آسیا کشف کرده بودند. به دنبال اکتشافات جغرافیایی، فعالیت استعماری کشورهای اروپایی آغاز شد.

۵۳- نخستین اروپاییانی بودند که از طریق راه‌های دریایی جدید به اقیانوس هند و خلیج فارس رسیدند، چه کسانی بودند؟ پرتغالی‌ها و پس از آنها انگلیسی‌ها، فرانسوی‌ها و هلندی‌ها نیز از راه رسیدند.

۵۴- عباس اول به کدام کشورها اجازه داد در خلیج فارس برای خود پایگاه‌های تجاری برپا کنند؟

عباس اول به انگلیسی‌ها، فرانسوی‌ها و هلندی‌ها اجازه داد در خلیج فارس برای خود پایگاه‌های تجاری برپا کنند.

۵۵- اهداف شاه‌عباس از ایجاد روابط دوستانه با اروپاییان چه بود؟

شاه عباس اول با انگیزه بهره‌برداری از دانش نظامی و فنی اروپاییان و نیز به منظور توسعه تجارت خارجی، می‌کوشید تا مناسبات دوستانه‌ای را با کشورهای اروپایی برقرار کند.

۵۶- مشتری اصلی ابریشم ایران چه کسانی بودند؟

تجار اروپایی و کمپانی‌های مختلف هند شرقی، مشتری اصلی ابریشم ایران بودند.

۵۷- در چه زمانی روابط فرهنگی ایران و اروپا توسعه یافت؟

در اواخر عصر صفوی روابط فرهنگی ایران و اروپا توسعه یافت.

درس چهاردهم

فرهنگ و تمدن در عصر صفوی

۱- در دوره صفویان چه عاملی زمینه مساعد و مناسبی برای توسعه و شکوفایی فرهنگی و تمدنی فراهم آورد؟

۱- صفویان با ایجاد وحدت سیاسی، یکپارچگی جغرافیایی و انسجام اجتماعی در ایران، زمینه مساعد و مناسبی برای توسعه و شکوفایی فرهنگی و تمدنی فراهم آوردند.

۲- علاوه بر آن، رسمیت یافتن و استقرار مذهب شیعه دوازده امامی تأثیرات عمیقی بر همه ابعاد جامعه گذاشت؛ به گونه ای که علم، آموزش، فرهنگ و هنر ایرانی تحت تأثیر آموزه های شیعی جلوه های گوناگونی را از خود بروز داد.

۳- شاهان و دیگر مقام های کشوری و لشکری به هنر و معماری و فعالیت های علمی و آموزشی بیش از پیش توجه نشان دادند و هنرمندان، صنعتگران، معماران و عالمان را مورد تشویق و حمایت قرار دادند.

۴- سنت وقف در جامعه گسترش یافت و شاهان و سایر ثروتمندان بخشی از ثروت و دارایی خود را وقف امور مذهبی، علمی و آموزشی و ترویج هنر و معماری کردند.

۵- علم دوستی، استعداد و ذوقی هنری ایرانیان و میراث علمی، ادبی و هنری ارزشمندی که از دوران قبل به خصوص عصر تیموری باقی مانده بود،

۲- چرا شاهان صفوی عده ای از علمای شیعه جبل عامل لبنان، عراق و بحرین را به ایران دعوت کردند؟

شاهان صفوی به منظور ترویج معارف شیعه و رفع نیازهای مذهبی و حقوقی جامعه، عده ای از علمای شیعه جبل عامل لبنان، عراق و بحرین را به ایران دعوت کردند.

۳- شاعران شاخص عصر صفوی مرا نام ببرید.

وحشی بافقی (د ۹۹۱ ق)، محتشم کاشانی (د ۹۹۶ ق) و صائب تبریزی (د ۱۰۸۶ ق) را نام برد.

۴- در دوره صفوی کدام علوم رو به افول گذاشت؟

علوم تجربی و ریاضیات

۵- تاریخ نگاری در دوره صفویه در چه حوزه هایی ادامه یافت؟

تاریخ نگاری در دوره صفویه در سه حوزه تاریخ عمومی، تاریخ محلی و تک نگاری ادامه یافت

۶- مشهورترین آثار تاریخ نگاری دوره صفویه را ذکر کنید؟

کتاب حبیب السیر تألیف غیاث الدین خواندمیر در دوره شاه اسماعیل اول، احسن التواریخ تألیف حسن بیگ روملو در سلطنت شاه تهماسب اول و کتاب تاریخ عالم آرای عباسی مربوط به دوره شاه عباس اول

۷- در مدارس در عصر صفوی چه علمومی آموزش داده می شد؟

مرکزی برای آموزش معارف دینی و علوم دیگر بود.

۸- مدارس عصر صفوی چگونه ساخت و اداره می شد؟

مدارس از طرف دولت، ثروتمندان و گروه های دیگری از مردم ساخته و حمایت می شد. برخی از مدارس دارای موقوفاتی بودند که درآمد آن صرف مخارج این گونه مدارس می شد. برخی از وقف نامه های عصر صفوی، نشان می دهند که زنان ثروتمند، بخش زیادی از ثروت خود را وقف اداره مدارس اصفهان کرده بودند.

۹- مدارس معروف عصر صفوی در اصفهان را نام ببرید.

مدرسه چهارباغ، مشهور به مدرسه مادر شاه و مدرسه شیخ لطف الله

۱۰- در عصر صفوی مدارس به چه کسانی می گفتند؟

به معلمان مدارس، مدرس می گفتند.

۱۱- در عصر صفوی خلیفه (مبصر) یا معید به چه کسانی می گفتند؟

مدرسان دستیارانی داشتند که به آنها خلیفه (مبصر) یا معید گفته می شد و استاد را در امر آموزش کمک می کردند.

۱۲- ویژگی های محیط مدارس عصر صفوی را بیان نمایید.

محیط مدارس از نظر طراحی معماری، فضایی آرام و بانشاط برای یادگیری و آموزش بود. به طور معمول حیاط وسیع مدرسه همچون باغچه یا باغی می ماند و نهر آبی در میان آن جریان داشت.

۱۳- علما و دانشمندان عصر صفوی همراه با آثارشان را ذکر کنید؟

۱- در علوم چون فقه، کلام و تفسیر دانشمندانی چون محمدتقی مجلسی (۱۰۰۳ - ۱۰۷۰ ق) فقیه و محدث عصر صفوی، مولف کتاب های مهمی در حدیث و فقه و محمدباقر مجلسی (۱۰۳۷ - ۱۱۱۰ ق) صاحب دائرة المعارف بزرگ حدیثی به نام «بحارالانوار»

۲- در حوزه فلسفه و عرفان میرداماد (۹۶۹ - ۱۰۴۰ ق) مشهور به معلم ثالث و از بنیانگذاران مکتب فلسفی اصفهان - شاخص ترین چهره فلسفی عصر صفویه و اعصار بعد تا زمان ما، صدرالدین محمد بن قوام شیرازی (۹۷۹ - ۱۰۵۰ ق) معروف به صدرالتألهین و ملاصدرا بود. او که از شاگردان شیخ بهایی و میرداماد بود در فلسفه مؤسس مکتب فلسفی، «حکمت متعالیه»

۳- در همه علوم دینی و عقلی و طبیعی بهاءالدین محمدبن حسین عاملی (۹۵۳ - ۱۰۳۰ ق) معروف به شیخ بهایی

۱۴- ملاصدرا با درهم آمیختن چه جریان های فکری نظام فلسفی نوینی به وجود آورد؟

ملاصدرا میراث گراندقدر چهار جریان فکری بزرگ اسلامی یعنی فلسفه مشاء و اشراق و کلام و عرفان را به هم درآمیخت و نظام فلسفی نوینی به وجود آورد.

۱۵- علل شکوفایی معماری عصر صفویه چیست؟

معماری ایرانی در این دوره، با برخورداری از تجارب معماری فاخر عصر تیموری و نیز در سایه ثبات و امنیت و حمایت پادشاهان به ویژه شاه عباس اول، شکوفا شد.

۱۶- سبب معماری صفویه چیست و در زمان چه کسی ساخته شد؟

میدان نقش جهان یکی از زیباترین و مهم ترین بناهای تاریخی ایران و جهان و این اثر به همت شاه عباس اول ساخته شد.

۱۷- مهم ترین ویژگی میدان نقش جهان چیست؟

شکوه و عظمت و نیز کاربردهای متنوع آن

۱۸- ویژگی ها و کاربردهای متنوع میدان نقش جهان را بنویسید.

برگزاری جشن ها و مسابقات چوگان بازی و تیراندازی، باریابی سفرا، سان دیدن از سپاهیان، اجرای نمایش و آتش بازی. از دیگر ویژگی های میدان نقش جهان، اتصال آن به مراکز پر رفت و آمد شهر، یعنی مسجد و بازار بود. کاخ عالی قاپو به عنوان نماد قدرت سیاسی بر این میدان اشراف داشت.

۱۹- مسجد جامع عباسی در عهد چه کسی ساخته شد؟ ویژگی های هنری آن را بنویسید.

مسجد جامع عباسی (مسجد امام) یکی از زیباترین و مهم ترین مساجدی است که در عهد شاه عباس، به عنوان بخشی از مجموعه میدان نقش جهان طراحی و ساخته شد. مهم ترین ویژگی های هنری آن: هماهنگی در رنگ ها و نقش های کاشی ها و طراحی و معماری بی نظیر آن

۲۰- ویژگی شاخص مسجد شیخ لطف الله چیست؟

از ویژگی های شاخص هر دو مسجد کاشی کاری هنرمندانه ای است که چشم هر بیننده ای را خیره و تحسین او را بر می انگیزد.

۲۱- شاه اسماعیل کدام هنرمند را از هرات به تبریز برد؟

شاه اسماعیل با فتح هرات، کمال الدین بهزاد، یکی از نوابغ هنر نقاشی و مینیاتور دربار تیموری را با خود به تبریز برد و به ریاست کتابخانه دربار تبریز منصوب کرد.

۲۲- مکتب تبریز با همکاری چه کسی پایه گذاری شد؟

کمال الدین بهزاد

۲۳- کتابت و تصویرگری شاهنامه در زمان کدام شاه صفوی به پایان رسید؟

شاه تهماسب و به شاهنامه تهماسبی معروف شد.

۲۴- سبک نقاشی مکتب نگارگری قزوین در زمان کدام شاه صفوی به وجود آمد؟

شاه تهماسب

۲۵- هنر نگارگری در دوره کدام شاه صفوی به اوج شکوفایی خود رسید؟

در دوره شاه عباس اول

۲۶- نقاش بزرگ عصر شاه عباس چه نام داشت و چه مکتبی به وجود آورد؟ مهم ترین نوآوری های وی را بنویسید.

آقارضا عباسی با طرح ها و نوآوری های بی نظیرش، مکتب اصفهان را پایه گذاری کرد. مهم ترین نوآوری رضا عباسی در نگاری این بود که زندگی روزمره عموم مردم و فعالیت اصناف و پیشه وران را به تصویر می کشید.

۲۷- خوشنویسان عصر صفوی را نام ببرید.

میرعلی هروی و میرعماد حسنی قزوینی

۲۸- چه کسانی هنر اصیل فرش بافی ایران را از حالت روستایی و عشایری خارج کردند و به صورت به یک صنعت ملی درآوردند؟
صفویان

۲۹- مهم ترین شاهکار فرش دوره صفویه چیست؟

فرش اردبیل که به سفارش شاه تهماسب اول برای پیشکش به مقبره شیخ صفی الدین اردبیلی توسط هنرمندان کاشانی بافته شده است یکی از شاهکارهای هنری جهان به شمار می رود.

۳۰- در دوره صفویه چه نوع پارچه‌هایی و در کدام شهرها بافته می شد؟

ابریشم، مخمل، بافت فلزی (زری بافت) ترمه و قلمکار در کارگاه های کاشان، اصفهان، هرات، مشهد، یزد، کرمان و ... بافته می شد.

۳۱- کانون بافت پارچه‌های زری بافت و شال ترمه کدام شهرها بودند؟

اصفهان، یزد و کاشان از مهم ترین کانون های پارچه های زری بافت بودند و بافندگان کرمان در تولید شال ترمه مهارت داشتند.

۳۲- ویژگی‌های فلزکاری عصر صفوی را بنویسید؟

ظرافت - خلاقیت - زیبایی در خلق آثار هنری - نوشتن اشعار زیبا و سخنان نغزی خوشنویسی بر روی آثار - طلاکاری روی فلزات

- ۱- قرون وسطا به چه دوره‌ای می‌گویند؟
به دورانی از تاریخ اروپا که با فروپاشی تدریجی امپراتوری روم غربی در اواخر قرن ۵م شروع شد و تا فتح قسطنطنیه، پایتخت امپراتوری روم شرقی توسط ترکان مسلمان عثمانی (۱۴۵۳ م) ادامه یافت، قرون وسطا یا میانه گفته می‌شود.
- ۲- علت تقسیم امپراتوری روم را بنویسید.
در قرن ۴م، امپراتوری روم بر اثر مشکلات اداری و اقتصادی به دو بخش شرقی و غربی تقسیم شد.
- ۳- علت دوام و موفقیت امپراتوری روم شرقی (بیزانس) چه بود؟
امپراتوری روم شرقی یا بیزانس از اقتصاد و ارتش نسبتاً نیرومندی تری برخوردار بود.
- ۴- چرا قسطنطنیه، پایتخت امپراتوری بیزانس پایگاه مهمی برای تسلط امپراتوری بر ولایات تابع و حفاظت از راه‌های مهم تجارت بین‌المللی به شمار می‌رفت؟
قسطنطنیه به سبب برخورداری از موقعیت جغرافیایی و ارتباطی ویژه و داشتن باروهای دفاعی مستحکم
- ۵- عمر امپراتوری روم شرقی (بیزانس) چگونه به پایان رسید؟
امپراتوری روم شرقی، سرانجام با فتح قسطنطنیه (۱۴۵۳ م / ۸۵۷ ق) توسط ترکان مسلمان عثمانی متلاشی شد.
- ۶- علت فروپاشی امپراتوری روم غربی چه بود؟
توربرخلاف امپراتوری بیزانس، امپراتوری روم غربی به دلیل تداوم افول اقتصادی و تشدید مشکلات اداری و سیاسی نتوانست در برابر سیل تهاجم طایفه‌های ژرمن در سده‌های ۵ و ۶م ایستادگی کند و فروپاشید.
- ۷- پیامدهای تهاجم ژرمن‌ها به امپراتوری روم غربی را بنویسید.
۱- این یورش‌ها موجب افول شهرنشینی و تجارت و گسترش زندگی روستانشینی شد.
۲- بیشتر شهرهای بزرگ و کوچک اروپای غربی که بر پایه تجارت رونق گرفته بودند، به سرعت رو به انحطاط و ویرانی نهادند و متروکه شدند.
۳- بازرگانان و صنعتگران شغل خود را رها کردند و به مکان‌های امن گریختند.
۴- تعلیم و تربیت و فعالیت‌های فرهنگی از رونق افتاد و بیشتر مدارس تعطیل شد.
۵- به مرور زمان علوم، ادبیات، معماری و هنر یونانی و رومی از یاد رفت.
- ۸- فرانک‌ها چه کسانی بودند و چه پادشاهی را بنیاد نهادند؟
فرانک‌ها، طایفه‌ای از ژرمن‌ها بودند که با تصرف سرزمین گُل، حکومت خود را بنیان نهادند. آنان پس از گرویدن به دین مسیحیت و اتحاد با کلیسای رم، قلمرو خود را به سرزمین‌های مجاور گسترش دادند.
- ۹- پادشاهی فرانک‌ها در زمان چه کسی به اوج قدرت رسید؟
پادشاهی فرانک‌ها در زمان شارل بزرگ مشهور به شارلمانی (ح ۷۶۸ - ۸۱۴ م)، به اوج قدرت رسید.
- ۱۰- اقدامات شارلمانی را بنویسید.
۱- شارلمانی با جنگ‌های پی‌درپی که همراه با خونریزی بسیار بود، بخش اعظم اروپای غربی و مرکزی را تا سال ۸۰۰ م تحت سلطه خود درآورد.
۲- شارلمانی همچون پدر و نیای خود با پاپ، رهبری کلیسای مسیحیت غربی متحد شد و از پاپ در برابر دشمنان و رقیبانش پشتیبانی کرد.
۳- شارلمانی برای اداره قلمرو خود، نهاد اداری دوران امپراتوری روم موسوم به کومیس یا کُنت را احیاء کرد.
۴- وی همچنین مأموران ویژه‌ای را برای نظارت دقیق بر عملکرد کُنت‌ها برگزید که مستقیماً به پادشاه گزارش می‌دادند.
- ۱۱- چه کسانی شارلمانی را به عنوان امپراتور مقدس روم ملقب ساخت؟
پاپ
- ۱۲- وظیفه مهم کُنت‌ها در زمان شارلمانی چه بود؟
کُنت‌ها به عنوان نماینده پادشاه، مناطق مختلف امپراتوری فرانک‌ها را اداره می‌کردند.

۱۳- انقراض حکومت شارلمانی چه پیامد مهمی داشت؟

پس از انقراض امپراتوری شارلمانی در اوایل قرن ۹م، هرج و مرج اروپا را فرا گرفت و حملات طوایف غیر متمدن از شرق و شمال موجب گسترش ناامنی شد.

۱۴- ناتوانی شاهان پس از سقوط شارلمانی چه نتیجه‌ای داشت؟

پادشاهان به دلیل ناتوانی در تأمین هزینه ارتش، قادر به حفظ اقتدار و امنیت قلمرو خود نبودند. به همین دلیل اربابان (زمین داران بزرگ)، از جمله شاهان، درصد برآمدند قسمتی‌هایی از زمین‌ها و املاک خود را در برابر دریافت خدمات نظامی و غیرنظامی به زیردستان و یا اشراف درجه دوم واگذار کنند.

۱۵- واسال که بود؟

اشراف درجه دوم هم به نوبه خود همین کار را با زیردستان خود کردند و سلسله مراتبی از ارباب یا فئودال و باجگزار یا واسال به وجود آمد.

۱۶- وظایف واسال چه بود؟

واسال به ارباب خود سوگند وفاداری یاد می‌کرد و موظف بود که هنگام جنگ او را یاری دهد، از کاخ و کوشک او حفاظت نماید و به او عوارض و مالیات بپردازد.

۱۷- فئودال‌ها در قرون وسطا چه حقوقی داشتند؟

اربابان یا فئودال‌ها کلیه حقوقی را که خاص شاهان بود، تصاحب کردند، به این معنا که از زیردستان خود مالیات می‌گرفتند، به قضاوت می‌پرداختند و حتی بعضی از آنان حکم اعدام صادر می‌کردند. آنان همچنین حق اعلان جنگ و صلح داشتند و پرچم و لوای مخصوص به خود داشتند.

۱۸- مهم‌ترین نتیجه فئودالیسم را بنویسید.

نظام فئودالیسم باعث شد که قدرت سیاسی میان فئودال‌ها یا زمین‌داران بزرگ و کوچک تقسیم شود.

۱۹- سرف به چه کسانی می‌گفتند؟

در قرون وسطا کار بر روی زمین‌های اربابان (فئودال‌ها) به عهده میلیون‌ها کشاورز وابسته به زمین بود که به آنها سرف می‌گفتند.

۲۰- سرف‌ها چند گروه بودند؟

۱- گروهی از سرف‌ها، کشاورزان آزادی بودند که به علت بدهکاری سرف شدند. ۲- همچنین عده‌ای از رعایا به خاطر ناامنی و هرج و مرج زمین خود را به فرد نیرومندی واگذار کردند و در عوض آن از حفاظت و حمایت او برخوردار شدند.

۲۱- ویژگی‌های سرف‌ها را بنویسید.

سرف‌ها در پایین‌ترین مرتبه اجتماعی نظام فئودالی قرار داشتند. سرف اجازه نداشت که ملک ارباب خود را ترک کند، اما در عین حال مانند برده نیز نبود که قابل خرید و فروش باشد.

۲۲- در قرون وسطا چه عواملی موجب بهبود کشاورزی و افزایش محصول شد؟

اختراع خیش آهنی، بهره‌گیری وسیع از اسب در امور زراعی و استفاده درست از کود حیوانی

۲۳- چرا افزایش میزان تولید محصول در قرون وسطا محدود بود؟

زیرا هر سال حدود یک سوم تا نیمی از زمین به منظور بازبانی قوت زمین زیرکشت نمی‌رفت. قحطی و گرسنگی به کرات اتفاق می‌افتاد و وضعیت نامناسب جاده‌ها و حمل و نقل موجب تشدید آن می‌شد.

۲۴- جنگ‌های صلیبی به چه جنگ‌هایی می‌گویند؟

جنگ‌های صلیبی به سلسله‌ای از جنگ‌های مذهبی گفته می‌شود که مسیحیان به دعوت پاپ و به فرماندهی شاهان و اشراف اروپایی علیه مسلمانان بر پا کردند. این جنگ‌ها حدود دویست سال (۱۰۹۶م / ۴۹۰ ق / ۱۲۹۱م / ۶۹۰ ق) طول کشید و چون مسیحیان شرکت کننده در آن نشان صلیب را بر لباس و پرچم‌های خود نصب کرده بودند، به جنگ‌های صلیبی مشهور شد.

۲۵- علل و عوامل شروع جنگ‌های صلیبی را بنویسید؟

۱- مشکلات اقتصادی و اجتماعی سرزمین‌های اروپایی

۲- به خطر افتادن موجودیت امپراتوری بیزانس

۳- موفقیت‌های نظامی مسیحیان در اندلس

۲۶- مشکلات اقتصادی و اجتماعی سرزمین‌های اروپایی در آستانه شروع جنگ‌های صلیبی را بنویسید.

به دنبال هجوم و مهاجرت گسترده طوایف ژرمنی به سرزمین‌های اروپای غربی و رکود و تعطیلی فعالیت‌های تجاری و کارگاهی، این سرزمین‌ها با مشکلات اقتصادی و اجتماعی متعددی همچون افزایش جمعیت، بیکاری، فقر و کمبود مواد غذایی مواجه شده بود.

۲۷- چرا امپراتور بیزانس از پاپ درخواست کمک کرد؟

پیروزی سلجوقیان بر امپراتوری بیزانس در جنگ ملازگرد (۴۶۳ ق/۱۰۷۱ م) و پیشروی آنان در آسیای صغیر، موجب شد که امپراتور روم شرقی از پاپ، علیه مسلمانان درخواست کمک نماید. در پی این تقاضا، پاپ اوربان دوم مسیحیان را به حمله به سرزمین‌های اسلامی و جنگ با مسلمانان فرا خواند.

۲۸- موفقیت‌های نظامی مسیحیان در اندلس چه نقشی در شروع جنگ‌های صلیبی داشت؟

در قرن ۱۱ م، به دلیل ضعف و اختلافات داخلی حاکمان مسلمان در اندلس، مسیحیان توانستند بخش‌های وسیعی از آن سرزمین را به تصرف خود درآورند. این پیروزی‌ها، انگیزه و روحیه صلیبیون را برای شرکت در نبرد علیه مسلمانان که از سوی کلیسا جنگ مقدس اعلام شده بود، دو چندان کرد.

۲۹- صلیبیون در نخستین جنگ صلیبی با استفاده از چه شرایطی بیت‌المقدس را تصرف کردند؟

صلیبیون در نخستین جنگ صلیبی با استفاده از غفلت حکومت سلجوقی و اختلاف و دشمنی‌هایی که میان خلافت‌های فاطمیان و عباسیان وجود داشت، شهر بیت‌المقدس و چند شهر دیگر منطقه شام در سواحل شرقی مدیترانه را تصرف کردند (۱۰۹۹ م / ۴۹۳ ق).

۳۰- کدام سردار مسلمان، بیت‌المقدس را از اشغال صلیبیون آزاد کرد؟

صلاح‌الدین ایوبی

۳۱- جنگ‌های صلیبی با چه نتیجه‌ای به پایان رسید؟

جنگ‌های صلیبی سرانجام با پیروزی مسلمانان و بیرون راندن صلیبیون از آخرین پایگاه‌شان در سواحل شام به پایان رسید (۱۲۹۱ م / ۶۹۰ ق).

۳۲- آثار و پیامدهای جنگ‌های صلیبی را بنویسید.

۱- از آنجایی که میدان‌های جنگ، در بخشی از قلمرو اسلامی یعنی فلسطین، شام و مصر واقع بود، آسیب و خسارت‌های جانی و مالی فراوانی برای ساکنان این مناطق به بار آورد.

۲- صلیبیون اگرچه در جنگ‌های صلیبی به لحاظ سیاسی و نظامی شکست خوردند، اما بهره‌های اقتصادی، فرهنگی و علمی فراوانی از این جنگ‌ها بردند.

۳- اروپاییان که در آن زمان از نظر پیشرفت‌های علمی و فرهنگی و رفاه اقتصادی در سطح بسیار پایین‌تری از مسلمانان و دیگر مردمان مشرق‌زمین بسر می‌بردند، در نتیجه این جنگ‌ها با تمدن باشکوه اسلامی آشنا شدند.

۴- جنگ‌های صلیبی زمینه‌ساز انتقال دستاوردهای گوناگون تمدن اسلامی به خصوص دستاوردهای علمی مسلمانان به اروپا شد.

۵- اطلاعات جغرافیایی اروپاییان افزایش یافت و بنادر مهم اروپایی در دریای مدیترانه روزگار نوشکوفایی را آغاز نهادند و تجارت‌شان رونق گرفت.

۳۳- به چه علت در سده‌های ۱۲ و ۱۳ م به تدریج شاهان نیرومندی در اروپا به ویژه در انگلستان و فرانسه بر سر کار آمدند؟

با احیای شهرها و رشد تجارت چون این فرمانروایان به منظور ایجاد تمرکز و کاهش وابستگی به نیروی نظامی فئودال‌ها، اقدام به تشکیل ارتش منظم و دائمی کردند. در نتیجه این اقدام، حکومت مرکزی تقویت شد و قدرت اشراف فئودال به طرز چشمگیری کاهش یافت.

۳۴- چرا در قرون وسطا بازرگان و صنعتگران در این کار از شاه پشتیبانی می‌کردند؟

زیرا حکومت مرکزی مقتدر از طریق برقراری نظم و امنیت، وحدت اداری و یکسان‌سازی قوانین، شرایط مساعدتی برای توسعه تجارت و صنعت فراهم می‌آورد.

۳۵- چرا کلیساهای متعددی در سراسر امپراتوری روم سر برآوردند؟

با گسترش مسیحیت و افزایش شمار مسیحیان در قلمرو امپراتوری روم، کلیساهای متعددی در سراسر آن امپراتوری سر برآوردند.

۳۶- موقعیت و جایگاه کلیسا در قرون وسطا (میانه) را توضیح دهید؟

۱- در قرون وسطا هیچ نهادی تأثیری به نیرومندی کلیسا نداشت.

- ۲- تمام کسانی که در خانواده های مسیحی زاده می شدند و غسل تعمید می یافتند، به این نهاد قدرتمند تعلق داشتند. کلیسا بر تمام جنبه های زندگی پیروان دین مسیح اعمال نفوذ و نظارت می کرد.
- ۳- در سده های میانه کلیسایان هدایت جریان فکر و فرهنگ را به دست گرفتند و کلام، فلسفه، اخلاق، ادبیات و هنر را مطابق میل و سلیقه خود تعلیم می دادند.
- ۴- آنان تفسیر کتاب مقدس را حق انحصاری خود می شمردند و اجازه نمی دادند که این کتاب جز به زبان لاتین به زبان های دیگری ترجمه و منتشر شود.
- ۵- کلیسا همچنین در قرون وسطا موفقیت زیادی در گسترش مسیحیت در میان ژرمن ها و سایر اقوام مهاجم به اروپا کسب کرد.
- ۶- علاوه بر این ها، کلیسای دارای املاک و زمین های بسیاری در سرتاسر اروپا و به خصوص ایتالیا بود.
- ۳۷- منظور از رسم بخشش گناه در کلیسا چیست؟ توضیح دهید.**
- رسم بخشش گناهان از جمله رسوم دینی بود که نفوذ و تأثیر گسترده کلیسایان را در قرون وسطا نشان می دهد. بخشش پس از آن صورت می گرفت که شخص گناهکار در برابر کشیش به گناه خود اعتراف می کرد. معمولاً بخشش خواهان برای لغو کیفر گناهان خویش پولی را پرداخت می کردند که برای کارهای خیر و عام المنفعه مانند ساخت و تعمیر کلیسا، بیمارستان، سدها و جاده ها مصرف می شد.
- ۳۸- کلیسا برای روش مقابله با مخالفان از چه روش هایی استفاده می کرد؟**
- کلیسا در قرون وسطا برای مقابله با بی دینی و بدعت گذاری و جلوگیری از اندیشه های مخالفان خود، از حربه تفتیش عقاید یا انکیزیسیون استفاده می کرد. متهمان به بی دینی و بدعت گرایی از کلیسا اخراج و به سختی مجازات می شدند. تبعید، مصادره دارایی، به چوب بستن و سوزاندن از جمله مجازات های این گونه متهمان بود.
- ۳۹- روابط پاپ و کلیسا پیش از مرگ شارلمانی را توضیح دهید؟**
- روابط کلیسا با شاهان و فئودال ها در قرون وسطا آمیزه ای از اتحاد و همکاری و رقابت و کشمکش بر سر قدرت بود. در سده های نخستین قرون وسطا، پاپ ها از طریق همکاری و اتحاد با شاهان و اشراف اروپای غربی، تلاش های سیاسی و نظامی امپراتوری بیزانس را برای تسلط بر کلیسای رم ناکام گذاشتند.
- ۴۰- روابط پاپ و کلیسا پس از مرگ شارلمانی را توضیح دهید؟**
- پس از مرگ شارلمانی (۸۱۴ م)، اسقف ها و پاپ به سبب آشفتگی های اوضاع، مدعی حقوق سیاسی و قدرت دنیوی شدند و در مواقعی برای نشان دادن برتری خود، با شاهان و امپراتوران به رقابت و کشمکش پرداختند. در سده های ۱۱ و ۱۲ م اختلاف و درگیری شدیدی میان پاپ و امپراتور آلمان (امپراتور مقدس روم) بر سر انتصاب اسقف ها و اعطای حلقه و عصای اسقفی به وجود آمد.
- ۴۱- در نیمه نخست قرون وسطا به چه دلیل فعالیت های علمی و فرهنگی کساد و بی رونق شد؟**
- افول شهرها
- ۴۲- عمده آموزش در نیمه نخست قرون وسطا چه بود؟**
- عمده آموزش به تربیت کشیشان و مبلغان مذهبی اختصاص داشت و به طور کلی کلیسا تسلط بلامنازعی بر فرهنگ و نظام تعلیم و تربیت داشت. در میان فرمانروایان آن عصر، شارلمانی علاقه و توجه خاصی به دانش و تعلیم و تربیت نشان داد. او مدرسه ای در کاخ سلطنتی در پایتخت خود تأسیس نمود و علمای مسیحی را از انگلستان، ایرلند و ایتالیا برای مطالعه و تدریس در آن مدرسه دعوت کرد.
- ۴۳- چرا در نیمه دوم قرون وسطا به ویژه بعد از جنگ های صلیبی نیاز به علم و آموزش بیشتر شد؟**
- اما در نیمه دوم قرون وسطا به ویژه بعد از جنگ های صلیبی به سبب رونق شهرهای اروپایی و افزایش ثروت و رشد جمعیت شهری، نیاز به علم و آموزش بیشتر شد. پادشاهان، فئودال ها، کلیسا و بازرگانان نیازمند افراد باسواد و حساب دان بودند. همچنین در آن دوره ضرورت وجود حقوق دانان برای حل و فصل دعاوی بیش از گذشته احساس می شد.
- ۴۴- نخستین مراکز آموزش عالی اروپا در نیمه دوم قرون وسطا را بنویسید.**
- مدرسه های حقوق و طب از نخستین مراکز آموزش عالی اروپایی بودند که در ایتالیا گشایش یافتند (قرن ۱۱ م). پس از آن به تدریج مدارس و دانشگاه ها توسعه پیدا کردند.
- ۴۵- در دانشگاه پاریس (فرانسه) چه علوم آموزشی داده می شد؟**

دانشگاه پاریس نیز به فرمان پادشاه فرانسه تأسیس شد (۱۲۰۰ م). طالبان علم در این دانشگاه به تحصیل حقوق، فلسفه و الهیات مسیحی می پرداختند.

۴۶- در نیمه دوم قرون وسطا آموزش به چه زبانی انجام می شد؟ و بر چه موضوعاتی تأکید می شد؟

در آن زمان آموزش رسمی به زبان لاتینی بود و بر موضوع های الهیات مسیحی، فلسفه و منطق تأکید می شد و به علوم تجربی و مهندسی توجهی نمی شد.

۴۷- دانشمندان اروپایی در قرون وسطا از چه طریق با اندیشه های فلسفی فیلسوفان بزرگ یونان باستان همچون ارسطو، افلاطون و... آشنا شدند؟

دانشمندان اروپایی در قرون وسطا از طریق ترجمه آثار و نوشته های فیلسوفان مسلمان مانند ابوعلی سینا و ابن رشد با اندیشه های فلسفی فیلسوفان بزرگ یونان باستان همچون ارسطو، افلاطون و... آشنا شدند.

۴۸- برجسته ترین فیلسوف اروپایی در سده های ۱۲ و ۱۳ م که بود؟ نام اثر وی را بنویسید.

توماس آکویناس، برجسته ترین فیلسوف اروپایی در سده های ۱۲ و ۱۳ م بود که در کتاب خود با عنوان «اصول الهیات» از برهان های ارسطو برای اثبات خدا استفاده کرد.

درس شانزدهم

رنسانس و عصر جدید

۱- رنسانس به معنی چیست و از نظر تاریخی چه مفهومی دارد؟

رنسانس به معنای نوزایی و تجدید حیات است و از نظر تاریخی به دگرگونی‌های فکری و فرهنگی گفته می‌شود که به منظور احیای فرهنگ فراموش شده یونان و روم باستان، از ایتالیا آغاز شد و به تدریج در بخش‌های دیگر اروپا گسترش یافت (سده‌های ۱۴ و ۱۷ م).

۲- مهمترین نتیجه کلی رنسانس چه بود؟

رنسانس به تغییر و تحولات اساسی در جنبه‌های مختلف فرهنگی، اجتماعی، اقتصادی و سیاسی جوامع اروپایی در عصر جدید (۱۵۰۰ - ۱۸۰۰ م) انجامید و پایه‌های تمدن نوین مغرب زمین را بنیان نهاد.

۳- رنسانس ابتدا از کجا و چگونه شروع شد؟

در قرن ۱۴ م هنگامی که فرهنگ قرون وسطایی بر سراسر اروپا سیطره داشت، گروهی از نویسندگان و اندیشمندان که در شهرهای ثروتمند ایتالیا می‌زیستند، هدایت جریان فکری و فرهنگی را به دست گرفتند و تفکر و سبک جدیدی از زندگی را باب کردند. این تفکر و سبک جدید زندگی که اساس آن بر نوزایی و تجدید حیات فرهنگ یونان و روم باستان قرار داشت، به رنسانس معروف شد. رنسانس به تدریج در دیگر سرزمین‌های اروپایی گسترش یافت.

۴- مهم ترین زمینه‌ها و عوامل ظهور رنسانس را ذکر کنید.

- ۱- رشد شهرنشینی و تجارت؛ ۲- گسترش روابط فرهنگی با جهان اسلام؛ ۳- پیشینه فرهنگی و تاریخی
- ۵- از چه زمانی به تدریج در اروپا شهرنشینی و تجارت در پیوندی تنگاتنگ با یکدیگر دوباره رونق گرفت؟
- از سده ۱۱ م به تدریج در اروپا شهرنشینی و تجارت در پیوندی تنگاتنگ با یکدیگر دوباره رونق گرفت.
- ۶- چه عاملی تأثیر فراوانی بر رشد شهرها و تجارت به ویژه در مناطق ساحلی اروپا گذاشت؟
- جنگ‌های صلیبی -

۷- تأثیر جنگ‌های صلیبی بر کدام مناطق بیشتر بود؟

تأثیر این جنگ‌ها بر رونق و شکوفایی شهرها در ایتالیا بیش از سایر سرزمین‌های اروپایی بود.

- ۸- کدام شهرهای ایتالیا تجارت دریایی در سرتاسر مدیترانه و سواحل غربی اروپا را در اختیار داشتند.
- شهرهای بندری ونیز و جنوا و ...

- ۹- کدام شهر مرکز داد و ستد کالاهای قیمتی فلزی و چرمی بود و تجارت پارچه در بخش وسیعی از اروپا را به خود اختصاص داده بود؟

فلورانس

۱۰- بورژوا به چه کسانی می‌گفتند؟

با گسترش شهرها و رشد تجارت، مشاغل و حرفه‌های گوناگونی شکل گرفت و قشر جدیدی از شهرنشینان ثروتمند شامل بازرگانان، بانکداران و صاحبان صنایع سر برآوردند که به آنها «بورژوا» می‌گفتند.

۱۱- تفاوت نگرش و تفاوت بورژواها با فئودال‌ها و شوالیه‌ها چه بود؟

آنان اهمیت و ارزش فراوانی برای علم، فرهنگ و هنر قائل بودند و در ترویج آنها می‌کوشیدند. افراد و خاندان‌های حاکم بر این شهرها نیز حامی ادیبان، نقاشان، معماران، موسیقی‌دانان و غیره بودند.

۱۲- کدام خاندان بر فلورانس حکومت می‌کرد که مشوق و حامی جدی فرهنگ، ادب و هنر بودند؟

خاندان معروف مدیچی که بر فلورانس حکومت می‌کرد، نام برد

۱۳- چه عواملی زمینه را برای نشر علم و دانش در اروپا در اواخر قرون وسطا به وجود آورد؟

۱- بورژواها اهمیت و ارزش فراوانی برای علم، فرهنگ و هنر قائل بودند و در ترویج آنها می‌کوشیدند. افراد و خاندان‌های حاکم بر این شهرها نیز حامی ادیبان، نقاشان، معماران، موسیقی‌دانان و غیره بودند.

۲- از سوی دیگر، درگیری های پاپ ها و پادشاهان در اواخر قرون وسطا، استقلال و آزادی عمل بیشتری برای دولت شهرهای ایتالیایی به وجود آورد. این استقلال، موقعیتی را برای متفکران و دانشمندان این شهرها ایجاد کرد که بتوانند تفکر و فرهنگ جدیدی را نشر دهند که کاملاً با اندیشه و فرهنگ حاکم بر قرون وسطا متفاوت بود.

۱۴- اروپاییان با جهان اسلام چگونه با جهان اسلام آشنا شدند؟

دانشمندان اروپایی در قرون وسطا ۱- از طریق اندلس (اسپانیای مسلمان) و سیسیل با دستاوردهای فکری و فرهنگی جهان اسلام آشنا شدند. ۲- جنگ های صلیبی و گسترش روابط تجاری میان اروپا و شرق باعث افزایش آشنایی و آگاهی های اروپاییان با ابعاد مختلف تمدن اسلامی و پیشرفت های علمی مسلمانان شد.

۱۵- چه عاملی تأثیر بسزایی بر وضعیت فکری و فرهنگی اروپا در اواخر قرون وسطا نهاد؟

آثار و نوشته های علمی دانشمندان و عالمان مسلمان

۱۶- عمده اطلاعات و شناخت دانشمندان اروپایی در قرون وسطا از فیلسوفان و دانشمندان بزرگ یونان باستان مانند ارسطو، افلاطون و ... از چه طریقی به دست آمد؟

ابتدا از طریق ترجمه آثار و کتاب های فیلسوفان مسلمان به ویژه ابن سینا و ابن رشد به زبان لاتینی به دست آمد.

۱۷- پیشگامان در استفاده از آثار و نوشته های دانشمندان مسلمان پیشگام را ذکر کنید؟

مدارس عالی و دانشگاه های تازه تأسیس ایتالیایی

۱۸- تأثیر پیشینه فرهنگی و تاریخی بر پیدایش رنسانس را توضیح دهید؟

سرزمین ایتالیا قلب امپراتوری روم باستان به شمار می رفت و آثار و بناهای عظیم تمدن یونانی - رومی در گوشه و کنار این سرزمین به چشم می خورد. وجود این آثار در پایان قرون وسطا برای بسیاری از شهرنشینان مرفه ایتالیایی، یادآور روزگار عظمت و شکوه فرهنگی، اقتصادی و سیاسی گذشته آنان بود. در این دوره تعدادی از نویسندگان و اندیشمندان ظهور کردند که با اشتیاق فراوان به مطالعه و پژوهش درباره فرهنگ یونان و روم باستان پرداختند و در صدد احیای آن برآمدند.

۱۹- تحولات و دستاوردهای رنسانس را نام ببرید.

۱- گسترش اندیشه اومانیزم (انسان گرایی)

۲- تحولات علمی

۳- اکتشافات جغرافیایی و شروع استعمارگری اروپاییان

۴- اصلاح دینی و نهضت پروتستان

۲۰- ریشه اومانیزم یا انسان گرایی را در کجا باید جست و جو کرد؟

فرهنگ یونان باستان

۲۱- اومانیزم یعنی چه؟

حرمت نهادن به اعتبار و ارزش انسان و تصدیق استعداد و توانایی های او بود، که از آن به عنوان اومانیزم یا انسان گرایی تعبیر می شود.

۲۲- اعتقادات اومانیزم ها را بیان نمایید.

انسان گرایی یا اومانیزم ها به تبعیت از یونانیان باستان، انسان را محور و مدار جهان می شمردند و اعتقاد داشتند که معیارهای اخلاقی و ارزش ها و هنجارهای اجتماعی باید بر پایه خواسته های انسان و تمایلات دنیوی او ایجاد شود.

۲۳- تفاوت اعتقاد اومانیزم و کلیسا در مورد انسان را بنویسید.

در حالی که انسان گرایی، انسان را موجودی می شمردند که زندگی دنیوی او ارجمند و مهم است، کلیسا مروج این عقیده بود که انسان فقط برای خدمت به خداوند خلق شده است و دنیاگرایی و میل به لذت جویی او را از رسیدن به سعادت و خوشبختی در جهان آخرت باز می دارد.

۲۴- زمینه ها و قلمرو انعکاس اومانیزم را بیان نمایید.

تفکر اومانیزمی و گرایش های انسان گرایی، بیش از هر جای دیگر، در قلمرو ادبیات، هنر و معماری و تعلیم و تربیت انعکاس یافت و به نهضت ادبی و شکوفایی هنر و معماری در ایتالیا منجر شد.

۲۵- رنسانس در کدام عرصه های هنردرگونی عظیمی ایجاد کرد؟

خصوصاً نقاشی، پیکرتراشی (مجسمه سازی) و معماری

- ۲۶- ویژگی‌های آثار هنری هنرمندان عصر رنسانس را ذکر کنید؟
هنرمندان این دوره با محور قرار دادن انسان و طبیعت، آثار بی نظیری به وجود آوردند. آنان بر زیبایی و ویژگی‌های ظاهر و خصلت های درونی شخصیت‌های مورد نظر خود تأکید فراوان می کردند.
- ۲۷- هنر عصر رنسانس با وجود کدام هنرمندان به اوج پیشرفت و شکوفایی رسید؟
هنر رنسانس با وجود سه هنرمند مشهور ایتالیایی یعنی لئوناردو داوینچی، رافائل و میکل آنژ به اوج پیشرفت و شکوفایی رسید.
- ۲۸- مشهورترین اثر نقاشی میکل آنژ است؟
شام آخر و مونالیزا یا ژوکند
- ۲۹- معماران عصر رنسانس چه آثاری را سرمشق خود قرار دادند؟
ساختمان‌های رم باستان
- ۳۰- چه آثاری بیانگر اوج و شکوه معماری عصر رنسانس است؟
کاخ ها و کلیساهایی که در عصر رنسانس در شهرهای مختلف ایتالیا به ویژه رم، فلورانس و ونیز ساخته شد
- ۳۱- در تعلیم و تربیت عصر نوزایی انسان‌گرایان بر چه مسائلی تأکید می کردند؟
اندیشه انسان گرایی برای تعالی و رشد جسمی و روحی انسان اهمیت و ارزش فراوانی قائل بود و انساگرایان بر اصل آموزش پذیری انسان و شکوفایی استعدادها و توانمندی‌های بالقوه او از طریق آموزش به شدت تأکید می کردند.
- ۳۲- هدف آموزش و پرورش دانشمندان عصر رنسانس چه بود؟
می‌خواستند شهروندانی را تربیت کنند که نقش سودمندی در جامعه ایفا کنند و در حیات شهری فعال باشند.
- ۳۳- در عصر رنسانس و قرون جدید، چه عاملی باعث تغییر نگرش علمی اروپاییان شد؟
در نتیجه آشنایی آنان با پیشرفت های علمی مسلمانان و اشاعه اندیشه های اومانیستی
- ۳۴- کشفیات علمی در عصر نوزایی را ذکر کنید.
۱- در اواسط قرن شانزدهم نیکلاس کوپرنیک در رساله «گردش اجرام سماوی»، نظریه چرخش زمین به دور خورشید را مطرح کرد.
۲- اختراع تلسکوپ توسط گالیله، استاد دانشگاه پیزا، فرضیه‌های کپرنیک را بیش از پیش مورد تأیید قرار داد.
۳- ویلیام هاروی در زمینه کارکرد قلب و چگونگی گردش خون به موفقیت های مهمی دست یافت.
۴- در فیزیک و ریاضیات نیز پیشرفت هایی صورت گرفت و در قرن هفدهم با وسعت بیشتری ادامه یافت.
۵- در زمینه جغرافیا و نقشه برداری نیز اروپاییان از تجربیات مسلمانان بهره های فراوانی بردند و به پیشرفت‌های چشمگیری نایل آمدند.
- ۳۵- علت پیشرفت های جدیدی در بسیاری از علوم در عصر نوزایی چه بود؟
اهتمام و اعتنا به روش تجربی، به تدریج سبب پیشرفت های جدیدی در بسیاری از علوم شد و زمینه انقلاب علمی را در سده ۱۷ م و سپس در قرن ۱۸ م فراهم ساخت. این پیشرفت ها تنها مدیون اطلاعات جدید نبود بلکه بیشتر مدیون دیدگاه های نوینی بود که توسط دانشمندان و فلاسفه ای چون دکارت (۱۵۹۶ - ۱۶۵۰) بنیانگذار سبک تحقیق در ریاضی و فرانسیس بیکن (۱۵۶۱ - ۱۶۲۱) از طرفداران روش شناخت تجربی در مطالعات علمی حاصل شد.
- ۳۶- دستگاه چاپ توسط چه کسی ابداع شد؟
اختراع دستگاه چاپ توسط یوهانس گوتنبرگ آلمانی از مهم ترین ابداعات فناوری در عصر رنسانس بود.
- ۳۷- دستاوردها و نتایج ابداع دستگاه چاپ را بنویسید.
اختراع و توسعه صنعت چاپ کمک فراوانی به فراگیر شدن پژوهش های علمی و نشر علم در اروپا کرد. علاوه بر آن چاپ کتاب های غیرمذهبی از قبیل کتاب های فلسفی، رمان و داستان و آثاری در موضوع حقوق، تاریخ و ... تأثیر ژرفی بر وضعیت فکری و فرهنگی جوامع اروپایی گذاشت.
- ۳۸- نتایج اکتشافات جغرافیایی را بیان نمایید.
۱- علاوه بر دستاوردهای علمی که در حوزه دانش دریانوردی و جغرافیا در پی داشت،
۲- موجب به هم خوردن موازنه تجارت جهانی و آغاز استعمارگری اروپاییان شد.
۳- انگیزه و عوامل اکتشافات جغرافیایی را به فهرست وار بنویسید.
۱- از قدیم‌الایام سرزمین های شرق دور مانند هند و چین برای اروپاییان جاذبه فراوانی داشت.
۲- افزایش اطلاعات جغرافیایی و توسعه مهارت دریانوردی

۴۰- موانع جدی برای رسیدن اروپاییان به هندوستان و چین چه بود؟

سرزمین های شرق دور مانند هند و چین از گذشته های بسیار دور برای اروپاییان جاذبه فراوانی داشت. آنان همواره در اندیشه رسیدن به آن سرزمین ها بودند؛ اما حکومت های قدرتمند ایرانی و خلافت ها و سلسله های بزرگ مسلمان که از دوره باستان تا قرون جدید بر فلات ایران و مناطق ساحلی شرق و جنوب دریای مدیترانه تسلط داشتند، مانع جدی برای رسیدن اروپاییان به هندوستان و چین بودند.

۴۱- چرا پرتغال و اسپانیا انگیزه و شوق بیشتری برای کشف راه ها و سرزمین های جدید از خود نشان دادند؟

پرتغالی ها و اسپانیایی ها که از تجارت پررونق دریای مدیترانه و سرزمین های پیرامون آن نفعی نمی بردند، انگیزه و شوق بیشتری برای کشف راه ها و سرزمین های جدید از خود نشان دادند؛ زیرا از یک سو قادر به رقابت با دولت شهرهای ایتالیایی که تجارت این منطقه را در انحصار خود داشتند، نبودند و از سوی دیگر با حکومت عثمانی که بر مناطق شمال شرق و شرق مدیترانه مسلط بود، دشمنی و ستیز داشتند.

۴۲- نقش افزایش اطلاعات جغرافیایی و توسعه مهارت دریانوردی در کشف سرزمین های جدید را توضیح دهید؟

اروپاییان در دوران پس از جنگ های صلیبی و اواخر قرون وسطا نیز تأثیر شایانی در کشف سرزمین ها و راه های جدید داشت. آنان تا اواسط سده ۱۵ م فنون نقشه کشی را تکامل بخشیدند و نقشه های نسبتاً دقیقی از دنیای شناخته شده آن روزگار طراحی کردند. به علاوه اروپاییان در ساختن کشتی و بهره گیری از تجهیزات دریانوردی مانند قطب نما که چینی ها اختراع کرده بودند و اُسْطْرلاب (وسیله ای که موقعیت اجرام آسمانی را معلوم می کرد)، به پیشرفت فوق العاده ای رسیدند.

۴۳- در نیمه دوم سده ۱۵ م، چه کسانی سفرهای اکتشافی متهورانه خود را در سواحل غربی قاره آفریقا در اقیانوس اطلس به سمت جنوب آغاز کردند؟ از چه راهی به هندوستان رسیدند؟

دریانوردان پرتغالی - آنان با دور زدن دماغه امیدنیک در جنوب قاره آفریقا، وارد اقیانوس هند شدند و مسیر خود را ادامه دادند تا به سواحل جنوب شرقی هندوستان رسیدند.

۴۴- کدام فرماندهی پرتغالی پایگاه تجاری نظامی در جزایر و سواحل خلیج فارس، هندوستان و چین تأسیس کند؟

دولت پرتغال ناوگان دریایی خود را به فرماندهی آلبوکرک به هند گسیل کرد. این اقدامات به منزله نخستین گام های اروپاییان برای استعمار سرزمین های دیگر محسوب می شود.

۴۵- کدام دریانورد آمریکا را کشف کرد؟ از طرف کدام دولت رهسپار آمریکا شد؟

کریستف کلمب ایتالیایی - اسپانیا

۴۶- اسپانیایی چگونه بخش هایی از آمریکای جنوبی را به استعمار خود درآوردند؟

حدود نیمه قرن ۱۶ م، اسپانیایی ها با سرکوب بومیان، آمریکای مرکزی و بخش اعظم آمریکای جنوبی را تحت استعمار خود درآوردند.

۴۷- کشف آمریکا چگونه اسپانیا را ثروتمند کرد؟

براساس منشوری که پادشاه اسپانیا به کریستف کلمب و جانشینان او داده بود، کاشفان می بایستی سهم عمده ای از غنایمی را که به دست می آوردند به خزانه آن کشور بدهند. بدین گونه طلا و نقره غارت شده بومیان آمریکا، اسپانیا را به نیرومندترین کشور اروپایی در سده های ۱۶ و ۱۷ م تبدیل کرد.

۴۸- از اواخر قرن ۱۶ م کدام کشورها نیز گام به عرصه رقابت های استعماری نهادند؟

هلندی های و انگلیسی ها و سپس فرانسوی ها

۴۹- آثار و پیامدهای اکتشافات جغرافیایی و استعمارگری اروپاییان را بنویسید.

۱- جمعیت زیادی از مردم بومی مستعمرات به ویژه در آمریکا در نتیجه سرکوب سنگدلانه و انتشار بیماری های مرگبار از بین رفتند.
۲- اروپاییان تمدن های بومی و ساختارهای سیاسی و کهن قاره آمریکا را نابود کردند و نهادها، مذهب، زبان و فرهنگ اروپایی را به جای آن نشانند.

۳- کشفیات جغرافیایی در حوزه اقتصادی بیشترین تأثیر را برجای گذاشت. اروپاییان در هر جای دنیای جدید که گام نهادند، در پی یافتن طلا و نقره برآمدند. در نتیجه اکتشاف جغرافیایی و دست یابی اروپاییان به منابع ثروت در سرزمین های جدید، حجم عظیمی از فلزات گران بها به اروپا سرازیر شد که تا آن زمان سابقه نداشت.

۴- اندوخته فلزات قیمتی موجب رونق اقتصادی و رشد تجارت و شهرهای اروپایی شد. دامنه رونق حتی به مناطق روستایی رسید و کشاورزان توانستند محصولات خود را به بهای گران تری بفروشند و پرداخت پول را جایگزین خدمات خود سازند.

۵- این وضع به ضرر اشراف فئودال و زمین دار بود و جایگاه ممتازی را که در قرون وسطا داشتند، از دست دادند. در مقابل، اعتبار و منزلت تجار را بالا برد.

۶- افزایش سریع اندوخته طلا و نقره از شاهان اروپایی، فرمانروایانی نیرومند و کارآمد ساخت و آنان را بر اشرافیتی که تا آن زمان گردن فرازی می کرد، برتری بخشید.

۷- شاهان همچنین با استفاده از منابع مالی عظیمی که حاصل غارت مستعمرات بود، ارتش های ملی و ناوگان های دریایی خود را مجهز و قوی تر کردند.

۵۰- چرا به دنبال کشف قاره آمریکا، خرید و فروش برده به سرعت افزایش یافت؟ کدام کشورها تجارت برده را در اختیار گرفتند؟

زیرا اروپاییانی که مزارع وسیعی را در آن قاره تصاحب کرده بودند به نیروی کار مجانی و ارزان نیاز داشتند. به همین دلیل پرتغالی ها تجارت برده از آفریقا به آمریکا را در انحصار خود گرفتند. بعدها بازرگانان هلندی و انگلیسی نیز به این تجارت پرسود وارد شدند.

۵۱- نهضت اصلاح دینی چیست؟

در فاصله قرون ۱۴ تا ۱۷ م سلسله حوادث و تحولاتی در قلمرو مسیحیت در اروپا رخ داد که مورخان از مجموع آنها تعبیر به اصلاح دینی می کنند. جنبش اصلاح دینی با انتقاد و اعتراض به برخی از نظریات و عملکرد کلیسایان شروع شد.

۵۲- چه عاملی در شکل گیری انتقاد و اعتراض به برخی از نظریات و عملکرد کلیسایان داشت؟

رسانس و تحولاتی که در پی آن به وقوع پیوست، تأثیر بسزایی بر شکل گیری این انتقادات و اعتراض ها داشت.

۵۳- پیشگامان نهضت اصلاح دینی چه کسانی بودند؟

۱- انسان گرایان هم که شیفته و مروج ادبیات و آثار کهن یونانی و لاتینی بودند، از سویی دیگر، تعالیم مرسوم مدارس و دانشگاه ها را ناسودمند و ناکافی می شمردند. اما مهم تر از همه،

۲- گروهی از مصلحان دینی بودند که از درون کلیسا پا به عرصه اعتراض و انتقاد نهاده بودند و آموزه های کلیسا را درباره انسان و خدا به چالش می کشیدند. همچنین در این دوره،

۳- نهضتی دینی تحت عنوان نهضت شورایی برای اصلاح کلیسای سنتی و تأسیس دوباره آن به وجود آمده بود.

۵۴- مارتین لوتر که بود؟

مهم ترین شخصیتی که نهضت اصلاح دینی به نام او شناخته می شود، مارتین لوتر آلمانی است که در اعتراض به مسیحیت کاتولیک یکسره از کلیسا برید و مذهب تازه ای بنیاد نهاد. لوتر با اشتیاقی وصف ناپذیر به تحصیل در رشته الهیات روی آورده و استاد تدریس کتاب مقدس در دانشگاه ویتنبرگ شده بود. اولین مسئله ای که ذهن او را به خود مشغول کرد، ارتباط ایمان با انجام دادن کارهای نیک بود.

۵۵- دیدگاهای لوتر را بنویسید.

او در طی مطالعات و تأملات گسترده خود در باب آیین مسیح و کتاب مقدس به این نتیجه رسیده بود که بر خلاف دیدگاه غالب کلیسایان، آنچه مایه رستگاری انسان می شود ایمان است نه انجام دادن کارهای نیک. لوتر با ابراز این نظر در واقع به جنگ با کلیسا برخاست. وی بعداً بر پایه همین نظر خود بود که مسئله آموزش گناهان توسط کلیسا در برابر پرداخت پول و انجام برخی خدمات را مورد نقد قرار داد. او خدا را پدری مهربان می شمرد که بی هیچ چشمداشتی گناهان بندگانش را می بخشد.

۵۶- لوتر نظریات خود را در چند اصل تدوین کرد و در کجا آویخت؟

لوتر در ۱۵۱۷ م، فهرستی از نظریات خود را در ۹۵ اصل تدوین کرد و بر در کلیسای ویتنبرگ آویخت و از مردم خواست درباره آنها با هم گفت و گو کنند.

۵۷- نهضت پروتستان چگونه به وجود آمد؟

پاپ با تکفیر لوتر از امپراتور مقدس روم خواست تا او را سرکوب کند. اما شاهزادگان آلمانی از لوتر حمایت کردند و به پاپ و امپراتور اعتراض (پروتست) کردند. از این روی آنان به پروتستان معروف شدند.

۵۸- بنیان گذار نهضت پروتستان کیست؟

مارتین لوتر

۵۹- نتایج نهضت پروتستان را بنویسید.

نهضت پروتستان ۱- وحدت مذهبی جهان مسیحیت را از میان برد و باعث ۲- بروز سلسله جنگ های مذهبی میان پروتستان ها و کاتولیک ها شد که بخش های وسیعی از اروپا را فرا گرفت. این نهضت همچنین ۳- به تقویت پادشاهای و دولت های ملی و رشد اندیشه ملی گرایی در اروپا کمک فراوانی کرد. پیامد دیگر نهضت پروتستان، ۴- تضعیف قدرت کلیسای کاتولیک و کاهش نقش آن در زندگی مردم و جوامع اروپایی بود.